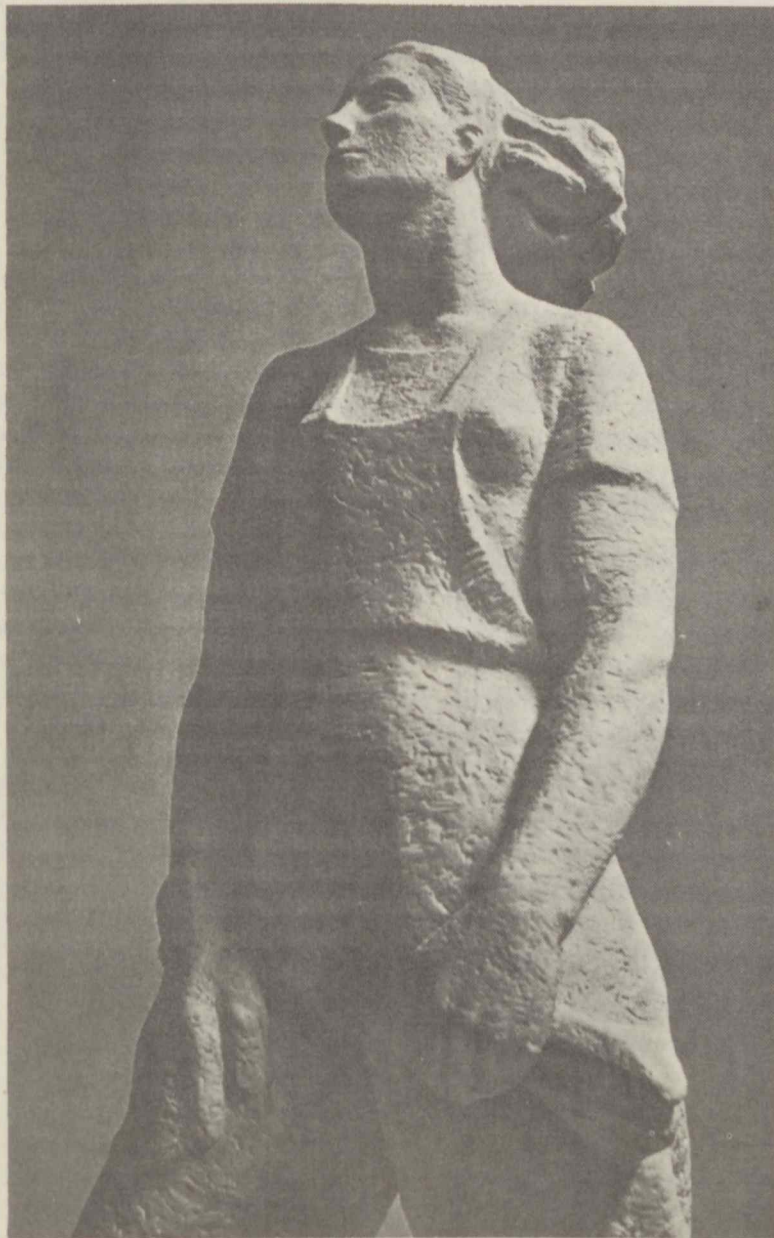

ŠVILIESA

Powell A. J. 19
6117 So. Tripp Ave.
Chicago, Ill. 60629

NO. 1 SAUSIS—VASARIS—KOVAS 1977 M.

Gedimino Jokūbonio: Darbininkė, 1961. Gipsas

ŠVIESA
The *Light*

Prenumeratos kaina. metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Redaktorius Antanas Bimba

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

No. 1

Sausis—Vasaris—Kovas [January—February—March], 1977

XXXIV

TURINYS

Įvykių sukuryje	3
Pilnatvė. (Eilėraštis). A. Maldonis	4
Gūdžių naktį nešė žibūrėlių. Vincas Lauraitis	5
Apie pirmąjį Amerikos lietuvių spaudinį. Br. Raguotis	7
Trakų karaimai. Vandalinas Junevičius	8
Prie ežero. (Eilėraštis). Bronius Mackevičius	9
Lotynų kalba viduramžių Lietuvoje. Prof. dr. Zigmąs Zinkevičius	10
“Žėrinčios jaunystės” puslapiuose. Juozas Baltušis	12
Laisvos dainos poetas. B. Aukštaitis	13
V. Montvilos 1940-1941 metų eilėraščiai	15
Rašytojas Jonas Biliūnas ir jo vasarojimas Kačėrginėje. A. Gučiūnietis	16
Dešimtmečiai, skirti pažangai. Alfredas Kazlauskas	20
Palikta sodyba. (Eilėraštis). Vincas Giedris	22
Kūryba; Nerimas; Tąsa; Draugystė. (Eilėraščiai). Vincas Giedris	23
“Rusų pažangiosios kultūros vaidmuo XVIII—XIX A. A. Palonietis	24
Pasaulio pigmėjai. Doc. Giedre Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė	27
Pirmoji tyla. (Eilėraštis). Eugenijus Matuzevičius	29
Kelios pastabos apie moteris. (Kalba). Banga Luknšėvičienė	30
LLD reikalai. Ieva Mizarienė	32

IVYKIŲ SŪKURYJE

Vasario pradžioje apie 130 milijonų amerikiečių stebėjo televizijoje bent dalį aštuonių ciklų programos, pavadintos "Šaknys" ("Roots"). Tai pirmas toks atsitikimas Amerikos istorijoje, kad dauguma gyventojų buvo suįdominta viena televizijos programa. Ir kas įdomiausia, tai kad toje programoje buvo vaizduojama šios šalies juodųjų žmonių (negrų) istorija iš pažangaus taškaregio ir, nors ne perdėm, griežtai smerkianti vergiją ir juodųjų žmonių priespaudą.

Filmas "Šaknys" susuktas iš tuo pačiu pavadinimu neseniai išleistos knygos, kurią parašė žurnalistas Alex Haley. Knygos populiarumas ir pareikalavimas toks didelis, jog ji jau 14 kartų buvo perspausdinta apie 800,000 tiražu. Tai labai retas Amerikos knygų leidyboje atsitikimas.

Žurnalistas Alex Haley prieš keletą metų susidomėjo savo senelių pasakojimais apie vergijos laikus ir apie jų senelį, kuris buvo atgabentas iš Afrikos ir čia parduotas vergu. Haley šeimoje išsilaiškė kai kurie vienos Afrikos kalbos išsireiškimai ir padavimai apie tam tikrą upę. Haley tarėsi su kalbininkais-lingvistais ir nustatė iš kurios Afrikos dalies jo prosenelis buvo atgabentas. Po tam knygos autorius nuvyko Afrikon ir ten kalbėjosi su senuoliais, kurie atsiminė savo senelių pasakojimus apie vergų gaudytojus tame Afrikos kampe, būtent šiaurinėje kontinento dalyje Atlanto pakraštyje. Buvo nustatyta, kad žurnalisto Haley protėvis buvo afrikietis Kunta Kinte, kuris Amerikon buvo atgabentas 1767 m. ir čia vergų savininkų pavadintas "Tobey."

Per kokius penkerius metus žurnalistas Haley tyrinėjo savo šeimos istoriją. Iš senų bažnytinių ir valstybinių metrikų, iš vergų pardavimo ir pirkimo kontraktų jis atkūrė jos epinę chronologiją nuo Afrikos laikų, per vergovę Amerikos Pietuose, per Pilietinį karą ir vergų išlaisvinimą, iki šių dienų.

Bet visgi yra klausimas: Kaip atsitiko, kad televizijos tinklas perdavė milijonams ir milijonams Amerikos žmonių tą aštrią antirasistinę programą? Pažangus Amerikos istorikas Eric Foner savaitraštyje "Seven Days" sako:

" 'Šaknys' vazduoja Amerikos juodąją šeimą ir jos istoriją-kilmę su pagarba, net idealizuotai. Sentimentališkai mes sekame tos šeimos kartu

heroišką kovą už gyvenimą ir laisvę. Tai nemenkas smūgis rasizmui. Bet po to visko, 'Šaknys' pasilieka depolitizuotas kūrinys. Mes jaučiame solidarumą su šia šeima, mes jaučiame pagiežą priespaudai, bet niekur ta knyga ir televizijos programa nerodo kelio į išeitį — į santvarką be priespaudos ir klasių."

* * *

Sunku tiksliai nustatyti, kas dedasi nūdienėje Kinijoje. Kaip žinoma, dabartiniai jos vadai su Hua priešakyje pašalino iš partijos ultrakairiuosius, jų tarpe ir Mao našlę Čiang Čing. Bet kokia politine kryptimi Kinija vadovausis ateityje, dar neaišku. Tik tiek iš įvairių pranešimų matosi, kad bent kultūriniame gyvenime ir moksle dogmatų-sektantų pažiūros yra šalinamos. Pavyzdžiui, universitetuose bent dalinai atkuriamos gryno mokslinio tyrinėjimo programos. Čiang Čing ir jos draugai teigdavo, kad vienintėlis tyrinėjimas, kuris yra ko nors vertas, yra tas, kuris atliekamas fabrikuose ir komunose — tyrinėjimas, kuris surištas su tiesiogine gamyba, praktiškas... Taipgi vyksta pakaitos filmuose ir literatūroje. Kai kurie anksčiau sukti filmai, kurie buvo uždrausti, vėl rodomi.

Tai, žinoma, tikrai dalini simptomai. Iš jų negalima daryti išvados, kad Kinija pamatiniai keičia savo politinę liniją.

* * *

Kanados prancūziškai kalbančioje Kvebeko provincijoje pučia nauji vėjai. Už atsiskyrimą nuo Kanados stoja separatistai laimėjo rinkimus ir sudarė savo vyriausybę su premjeru René Levesque priešakyje.

Separatistų siekiai nepilnai atitinka visos Kanados darbo žmonių interesus. Aišku, kad Kvebeko ir kitų Kanados provincijų darbo žmonės turi bendrus interesus, kad kova negali būti prancūziškai kalbančių kvebekiečių prieš angliškai kalbančią Kanadą. Iš kitos pusės, jų kova turi tam tikro pagrindo. Kvebeko provincijoje faktinai visas turtas yra sukonzentruotas angliškai kalbančių kapitalistų rankose, o tie yra glaudžiai susirišę su Jungtinių Valstijų kapitalu. Taipgi kultūriniai kvebekiečiai gyvena tam tikroje priespaudoje. Antai, nors teoretiniai abi kalbos (anglų ir prancūzų) yra privalomos provincijos įstaigose ir mokyklose, bet visi

naujieji imigrantai (italai ir kiti europiečiai, jų tarpe ir lietuviai) mokosi anglų kalbos, o ne prancūzų.

Taigi, Kvebeko nacionalistų siekis sukurti nepriklausomą valstybę rūpina ne tik Kanados centrinę valdžią, bet ir JAV. Visų pirma, nežinia, kaip draugiškai nepriklausomas Kvebekas atsineštų į JAV kapitalo hegemoniją. Gali būti, kad Kvebekas stengtųsi užmegzti glaudesnius ekonominius ryšius su Prancūzija. Bet tai ne viskas. Washingtonas, matyt, jaučia, kad Kvebeko pavyzdys sustiprintų nepriklausomybės judėjimą Puerto Ricoje ir gal paskatintų judėjimą už teises mažumoms ir pačiose Jungtinėse Valstijose . . .

* * *

Palyginti trumpu laiku žymūs politiniai pasikeitimai įvyko net trijuose Europos kraštuose Viduržemio jūros srityje. Fašistinės diktatūros tapo nuverstos Graikijoje, Portugalijoje ir Ispanijoje. Tiesa, kad visose jose reakcinės-fašistinės jėgos ryžtasi atsigriebti ir istorijos ratą

atsukti atgal, bet neatrodo, kad joms pavyktų. Visose jose darbo liaudis rodo didelį kovingumą ir nedaleis reakcijai iš jos rankų išplėsti pasiektus laimėjimus.

Bendrai šiuo laiku pažvelgus į pasaulį, atrodo, kad fašizmas-reakcija gali didžiuotis laimėjimais tik tai viename kontinente, būtent Lotynų Amerikoje. Čilėje, Argentinoje, Urugvajuje, Brazilijoje ir beveik visur kitur tebeviešpatauja fašistinės karinės klikos.

Siame mūsų pasaulio kampe kol kas per virš penkioliką metų sėkmingai naują socialistinį gyvenimą kuria tik tai nedidelė Kuba. Savo nepalaužiamu ryžtu ji laimi viena po kitos įvairių šalių pripažinimą. Laikas ir mūsų Jungtinėms Valstijoms pakeisti politiką, ištiesti jai pripažinimą ir normalizuoti su ja diplomatinis ir ekonominius ryšius. Tikimės, kad naujoji vyriausybė ilgai nedelsdama taip ir padarys. To reikalauja ne tik socialistinės Kubos, bet ir kapitalistinės Amerikos liaudies geriausi interesai.

A. MALDONIS

Pilnatvė

Ištirpsta kaip sena karta
Ramių laikų nepastovumas.
Bemintė laimės valanda
Ir josios vaikiškas dosnumas.

Viena mažėjanti erdvė,
Kitos bauginanti naujovė,
Kuri visiems, kol kas gyviems,
Vylingai šviesti nepaliovė.

Nuvys žolė—ušaugs kita.
Nutils lakštingala—greta
Išgirsi volungę ar griežlę,
Ar vanagą, kur sparną rėžia
Virš krūmų, miško pakraščiu
Ir klykauja baisu gūdžiu.

Greta giesmė, greta auka,
Greta pradžia ir pabaiga.
Blyškių svajonių maišatis
Po apakimo, smilgų gaisro,

Ir atsisakymo, ir geismo
Dar tebeplėšoma širdis.
Ir pradėti žmonių darbai,
Iš rankos perduodami rankon,
Ir mintys—lyg ugnies stulpai—
Iškylantys į tuščią dangų.

Ieškojimas visų gijų,
Kurios mus jungia ir sukausto,
Ir supratimas, kad krauju
Neužgesinsi laiko skausmo . . .

O pilkas paukšti, tu suki,
Suki po rato ratą vėlei
Ir savo juodoje aky
Neši tu manąjį šešėlį.
Ir tu esi visos būties
Didžios teisybės dalelytė,
Kurios negalim kaip širdies
Mažom dalelėm išdalyti . . .

Nuvys žolė—užaugs kita.
Nutils lakštingala—greta
Išgirsi volungę ar griežlę,
Ar vanagą, kur sparną rėžia
Virš krūmų, miško pakraščiu
Ir klykauja balsu gūdžiu.

GŪDŽIĄ NAKTĮ NEŠĖ ŽIBŪRĖLĮ

Vincas Lauraitis

Istorijos mokslų kandidatas

Artėjo speiguotas 1861 metų žiemos vakaras. Tai vienur, tai kitur Plungės pirklių langeliuose supleveno silpna žvakės ar balanos šviesa. Tiesiog į temstantį dangų šovė dūmų stulpai. Kvepėjo šutintomis bulvėmis, burokais ir aitriais spirgintų sėmenų svilėšiais.

Nuo Telšių pusės miestelin įvažiauvusios rogės artėjo prie klebonijos, vienintelio ryškiai apšviesto pastato miestelyje, ir sustojo.

— Tprrr! . . . — sudrebino speiguotą tylą bosas. Bėris dar kartą žvingtelėjo ir stabtelėjo lyg įbestas.

— Ačiū dievui . . . pagaliau, — sumurmėjo keleivis, ropšdamasis iš rogių ir painiodamasis ilguose kailiniuose. Prasivėrusiose verandos duryse jo laukė apkūni moteriškė, vakarėjančioje prieblandoje stengdamasi išžiūrėti svečio veidą.

— Tegul bus pagarbintas, — lipdamas laipteliais, skardžiai pasveikino atvykėlis, nusiimdamas pilką zuikinę kepurę ir ranka perbraukdamas pasišiaušusį kuodą.

Gagėdama lyg žąsis, šeimininkė vedėsi svečią koridoriais, rūkyta mėsa prikvipusiais užkaboriais, kol, plačiai prasivėrus durims, atvykėlis net stabtelėjo. Iš kambario dvelktelėjo kaitra, lyg iš pirties, o šviesa net apakino. Šviesos nutviekstame kambaryje stovėjo vyriškis. Svečią pasitiko plungiškis klebonas Adolfas Semėnavičius.

Rytą jau visas miestelis virte virė, klegėjo. Iš lūpų į lūpasėjo žinia apie naują vikarą Vladislovą Dembskį. Jam einant bažnyčion, prie langų prilipdavo smalsūs gyventojų veidai. Visiems buvo įdomu, kokį pagalbininką gavo griežtas ir niūrokas jų parapijos galva.

Jau kitą vakarą klebonas pasiuntė vikarą pas ligonį į kaimą, glūdintį pagiryje maždaug už aštuonių kilometrų. Atsiūstas arklelis vos vos judėjo. Šiaurys laukais nešė sniegą, supildamas pusnis skersai vėžių, užversdamas siaurą keliuką. Rogės sustojo, kai iki miško beliko vos keli žingsniai. Vikaras ne iš karto pastebėjo tarp sniegų pasislėpusią netašytą rąstą trobiūkštę su vienu mažyčiu langeliu. Stiprėjantis vėjas šiaušė šiaudinį stogą, girgždino svirtį.

Vikaras peržengė aukštą slenkstį. Užpečkyje, apklotas skudurais, dejavo dar visai jaunas vyriškis karščiuojančiomis akimis. Sustingusi ties virykla, vapėjo poterius taip pat jauna, bet jau pražilus moteris, išsikibę jos sijono, išgąsdintomis akimis, vienas už kito gūždamiesi, spoksojo penki murzini mažyliai. Basi, sustirę nuo šalčio ir bado.

Kai vikaras kalbėjo maldas, mirtiną kambario tylą trikdė tik alkanos avies, išpraustos tamsiam kampe su ériuku, mekenimas.

Grįžęs klebonijon, Dembskis ilgai negalėjo užmigti. Vėl ir vėl grįždavo tik ką matyti veidai, vaizdai, garsai, šalta dūminė pirkia, kuri greit liks be šeimininko, alkani mažyliai. Sako, šeimininką prislėgusi kertama pušis, kurią jis vežęs naujam dvarininko namui statyti. O dvarininkas? Jis, tikriausiai, net galvos nesuka dėl vieno baudžiauninko.

Užsidedęs žvakę, Dembskis išėmė iš lentynos Motiejaus Valančiaus "Žemaičių vyskupystę" ir ėmė skaitinėti. "Šimtas keturi klebonai valdė pustrečio tūkstančio valakų" (apie penkiasdešimt tūkstančių ha. — V. L.), — piktinosi vikaras, staigiai užversdamas knygą, bet po minutės vėl atvertė ją ir dar labiau pasipiktinęs skaitė apie tai, kaip šiuose derlingos žemės plotuose dirbo pustrečio tūkstančio baudžiauninkų, kuriuos klebonai išnaudojo kaip tikri žemvaldžiai.

— Baisu, — jau kelintą kartą pasakė vikaras, žingsniuodamas iš kampo į kampą, kol pasukęs prie lango, prigludo prie apšalusio stiklo. Pūga jau buvo apimusi, ir pro nuogas medžių šakas švietė jauno mėnesio diskas. "Visiems, atrodo, ir saulė, ir mėnulis vienodai šviečia, o žemėje jokios teisybės. Kiekvienas klebonas Žemaičių vyskupystėje valdo ūkį su penkiais šimtais dešimtinių, kurias privalo savo prakaitu aplaisyti dvidešimt penki baudžiauninkai, — mąstė vikaras. — Revoliucijos reikia Revoliucijos. Ir geresnės negu 1831 metų sukilimas, — net balsu ėmė kalbėti vikaras.

Vos paryčiais prisnūdusį pažadino jį varpo garsas. "Už mirusiųjų vėles," — dingtelėjo Dembskiui. Dar nespėjo apsirengęs išeiti lauk,

o jau žinojo, kad skambina šią naktį aplankytojo vėlei. Klebonijos tarpduryje, drebėdama nuo šalčio, jo laukė ta pati pražilusi jauna moteris, tiesdama delne skatikus.

— Mišias už jo dūšėlę, tėveli . . .

Vladislovas Dembskis kasdieną vis labiau įsitikindavo, kad žmonėms išbristi iš skurdo ir tamsos gali padėti ne mišios, ne maldos, o mokslas. Žmonės turi išmokti rašto, sužinoti, kas yra toliau už jų parapijos, kaip ir kuo gyvena kitų šalių tokie pat žmonės. Parapijoje, išskyrus vieną kitą dvariškį, visai nebuvo raštingų. Parapijiečiai laisvą valandėlę praleisdavo prie kortų ir degtinės, kuria prekiaavo kiekviena pakelėje stovinti karčema.

Susitarti su klebonu Semenavičium nepavyko. Išklausęs jaunąjį vikarą ir sužinojęs jį norint steigti mokyklą, klebonas piktai suraukė kaktą ir pareiškė, kad tai draudžianti caro valdžia o pyktis su ja nepatartina.

— Gana jau ir taip visokių nemalonumų, — nukirto Semenavičius. — Ir jums, pone, nepatarčiau kelti šio klausimo.

Daugiau V. Dembskis ir nekvaršino klebonui galvos, o ėmė dirbti savaip. Susitikę kur nors laukų kelyje, valstiečiai pasišnibždėdavo tarpusavyje apie jaunojo kunigėlio keistenybes. Apie tai, kad jaunimas, einas išpažinties, vietoj atgailos gaunas lapelį, prirašytą visokiausių raidžių, kuri reikia atmintinai iki kitos išpažinties išmokti. Kunigėlis sakęs, kad nebereikėsia jam sakyti nuodėmių, o tik tai, ką iš to lapelio išmokę, — aiškino valstiečiai.

Per rekolekcijas V. Dembskis ir jo draugas E. Milvydas iš klausyklos aiškino alfabeto raides ir kaip jų mokytis. Tokiu būdu per vienerius metus Plungės parapijoje pažino raides keli šimtai valstiečių vaikų.

Vėliau, jau kunigaudamas Ylakiuose ir Kražiuose, V. Dembskis lygiai taip pat per išpažintis mokė valstiečius rašto.

1863 metų sekmadienio rytą visais keliais ir takeliais rinkosi parapijiečiai į Kražių bažnyčią. Varpo gaudesys atkakliai kvietė visus miestelįn. Sklido pačios prieštaringsiausios žinios . . . Dar niekada nei viename turguje Kražiuose nebuvo tokio sujudimo. Dar su tamsa miestelįn įžygiavo sukilėlių būrys. Tai vienur, tai kitur rūko laužai, pasigirsdavo dainos. Sukilėlių vadai, įėję klebonijon, taip ir nesirodė iki pat mišių.

Pilnutėlėje bažnyčioje po sumos įsiviešpatavo tylą. Į sakyklą lipo Vladislovas Dembskis.

Kunigėlis ėmė skaityti keistą pamokslą . . . Pradžioje susirinkusieji nieko nesuprato ir, tik įpusėjęs, suvokė, kad kunigėlis skaito ne evangeliją, o sukilėlių manifestą, skelbiantį savo valią išnaudotojams.

Nusivilkęs sutaną, kunigas greitai kartu su sukilėlių vadais išėjo iš klebonijos ir su būriu pasuko palei Kražantę miško link.

Nepavyko šiems sukilėliams nuversti nei caro valdžios, nei likviduoti dvarininkų. Per silpni buvo jų dalgiai ir muškietos. Sudeginę kelis labiausiai nekenčiamų dvarininkų rūmus, jie buvo priversti išsisklaidyti, manevruoti, vengti susidūrimų su kazokais, kurie žiauriai susidrodavo net su įtariamais dalyvavus sukilime. Vladislovas Dembskis, su ginklu kovojęs sukilėlių gretose, turėjo slėptis. Generalgubernatorius Muravjovas už buvusio vikaro galvą buvo pažadėjęs 5000 aukso rublių, kurie taip ir liko niekam neįteikti. Daug kartų kazokų būriai buvo bepasiveję sukilėlius, tarp jų ir V. Dembskį, tačiau šiam vis pavykdavo pabėgti. Palaiptui sugavo ir pakorė jo draugus, o jam pro Klaipėdą pavyko prasmukti užsienin. Pabuvojo Berlyne, Kelne, Paryžiuje, bet ilgiau niekur neužsibuvo. Šveicarija — paskutinė jo aplankyta šalis Europoje. Toliau keliai vedė per Atlantą į Kanadą, ir tik po ilgų klajonių Dembskis apsistojo Jungtinėse Amerikos Valstijose. Jau senyvo amžiaus vyriškis, atsisakęs kunigystės, širdimi pajunta, kur tikroji tiesa. Jis tapo kovingu ateistu. Rašė pats ir vertė kitų pasaulio mokslininkų veikalus į lietuvių kalbą, propagavo mokslą, skleidė ateistinę mintį. Savo raštuose jis atskleidė katalikų bažnyčios reakcinę esmę, religijos ir mokslo nesutaikomumą, prieštaravimus, pasmerkė viduramžių inkviziciją.

Vladislovas Dembskis mirė 1913 metų lapkričio 12 dieną Jungtinėse Amerikos Valstijose. Vykdydami jo paskutinį pageidavimą, draugai ir bendražygiai sudegino jo palaikus, o urną su pelenais atvežė į Lietuvą ir palaidojo Šiaulių laisvamanių kapinėse.

APIE PIRMAJĄ AMERIKOS LIETUVIŲ SPAUDINĮ

Br. Raguotis

Nebe už kalnų (1979 m.) įžymi sukaktis — 100 metų, kai Niujorke išėjo pirmasis Amerikos lietuvių periodinis leidinys — „Gazietą lietuviška.“ Artėjant tokiai progai, ne vieną domina klausimai: kada ir kur pasirodė iš vis pirmasis lietuviškas spaudinys Amerikoje, jo autorius, apie ką jis rašė? Tiksliai ir neginčijamai, į tokius klausimus atsakyti nėra galimybės. Daug kas tebėra neišaiškinta ir neišspręsta, atsiranda vis naujų detalių ar spėliojimų.

Apskritai gyvuoja dvi nuomonės dėl pirmojo spaudinio lietuvių kalba Amerikoje. Vieni tokiu leidiniu laiko eiliuotą lapelį „Gresmė,“ „išdrukovotą Amerikoje, miesto Shenandoah Parafioj Lietuwyszkoje Diena 30 Kwietniaus Miatuose 1874.“ Giesmė su šiais jos duomenimis buvo išspausdinta laikraštyje „Garsas Amerikos lietuvių“ 1896 m. liepos 18 d., taigi, po daugiau kaip 22 metų. Tačiau tame laikraštyje nenurodyta, iš kur paimta „Gresmė.“ Jos nemini nei pirmasis Amerikos lietuvių istorijos darbas (Jr. Jono „Lietuviai Amerikoje,“ 1899) nei vėlesnės knygos. Iš minėto laikraščio „Giesmė“ buvo perspausdinta 1938 m. vienoje A. Miluko knygoje — „Amerikos lietuviai XIX. šimtmetyje.“ Dėl to buvo manyta, kad ši „Griesmė“ paimta iš M. Tvarausko knygos — žodyno „Tlumoczius arba Slownikas“. . . (1875 m.) Tačiau susipažinus su M. Tvarausko žodyno egzemplioriumi, esančiu Vilniaus universiteto bibliotekoje, tokio teksto ten nerasta.

Minėtos „Giesmės autorystė taip pat nėra tiksliai nustatyta. Spėjama, kad ją parašė tuo laiku (apie 1874 m.) Shenandoah apylinkėse gyvenęs kun. Andrius Strupinskas (1829-1892). R. Mizava buvo linkęs to spaudinio autoriumi laikyti šiaip raštingą žmogų, kuris, atvykęs į Ameriką, susidūrė su pažeminimu, intrigomis ir skriaudomis.

Mat šioje „Giesmėje“ jos autorius šaukiasi į dievą, norėdamas jam apsaugoti „wysus vargus savo,“ išreikšti, kaip jis „be jokios kaltybes“ kenčia „szytokus sunkibes.“ „Giesmėje“ skundžiamasi, kad neprietaliai „visur žebangus užstato,“ niekino „biedną“ žmogų. Nėra kur „iszbegt,“ nes anot autoriaus, „pilna visur

neprieteliu.“ Tat vargų ir perskiojimų prislėgtas jis šaukiasi dievo pagalbos, prašo pasigailėti ir ištraukti „iš rankų baisiuju neprieteliu prakiajktuju.“ „Giesmė“ apskritai išreiškė sunkią emigranto dalia ir jo likimą.

Kiti Amerikos lietuvių kultūros tyrinėtojai yra tos nuomonės, kad pirmasis lietuviškasis leidinys toje šalyje — Mykolo Tvarausko (1838 — apie 1912 m.) atsišaukimas „Mieli Brolej,“ išleistas Šamokine (Shamokin) 1875 metais.

Tame atsišaukime autorius praneša apie jo išleistą žodyną, pasakoja apie savo gyvenimą ir leidybinės veiklos pradžią. Jis, prasitaria atėjęs, „ant swieto be lengotiszciu,“ o, atvykęs į Ameriką, septynerius metus dirbęs anglių kasyklose ir ėmėsis „drukuoti“ knygas. Tas darbas iš pradžių jam buvo sunkus, nes nežinojo „usz katro kraszto pradėti,“ bet palaipsniui įpratęs. Daugiausiai vietos šiame atsišaukime skiriama dviem dalykams — M. Tvarausko įsteigtos spaustuvės („drukornios“) ir lietuvių kalbos („sznektos“) reikalams.

Šis atsišaukimas yra taip pat išlikęs Lietuvos bibliotekose. Jo tekstas leidžia kai ką išspausdintas jau pasirodžius M. Tvarausko žodynui, t. y. pirmajai Amerikos lietuvių knygai (1875 m.) „Dabar — rašo tame atsišaukime M. Tvarauskas — išdaviat i tarpą jus Sluwnikus.“ Vadinasi, „Mieli Brolej“ nebūtų pirmas spaudinys; juo tektų laikyti minėtą M. Tvarausko žodyną.

Aiškinantis pirmojo spaudinio klausimą, yra atsiradę kai kurių naujų detalių arba tokios medžiagos, iš kurios galima daryti vieną — kitą spėjimą ir prielaidą.

1909 m. Amerikoje buvo pažymimos masinės lietuvių emigracijos į tą šalį 40 — tosios metinės. Ta proga SLA 24 seime kalbėjęs žinomas Amerikos lietuvių veikėjas T. Astramskas (1853-1921 m.) užsiminė, kad, jo žodžiais, apie 1869 ar 1870 metus po Marijampolę (dab. Kapsukas) buvo pasklidę „lietuviški spausdinti plakatai be autoriaus parašo; tuos plakatus parleido iš Amerikos kun. Strupinskas, iškeliavęs tuojuo ar lenkmečio“ (1863

metų sukilimo — B. R.). Tuose plakatuose lietuviai buvę raginami nebijoti “keliaut Amerikon, nes esą geri uždarbiai ir liuosybė” (“Tėvynė,” 1909, birž. 15, Nr. 24).

Šių žinių autorius — T. Astramskas — buvo kilęs iš Marijampolės apylinkių mokesis Marijampolės gimnazijoje, tat galėjo pats matyti ar skaityti tuos, pasak jį, spausdintus plakatus — atsišaukimus. Kol kas dar neaptikta kitos medžiagos, kuri patvirtintų T. Astramsko žodžius. Tačiau daugelis autorių nurodo, kad A. Strupinsko laišakai buvo gana plačiai paplitę ir jie paveikė Marijampolės apylinkių bei kiek tolesnių vietų (Vištyčio, Simno) žmones keliauti į Ameriką. Nėra negalimas daiktas, kad tokie A. Strupinsko laišakai — raginimai, bent kai kurie, buvo spausdinti. Tąsųk pirmieji Amerikos lietuvių spausdiniai nusikeltų į 1869-1870 metus.

Yra žinoma, kad A. Tvarauskas, dar Shamokin'e, norėdamas leisti pirmąjį laikraštį, “Gazietalietuviška,” 1874 metais paskelbęs jo prenumeratą. Bet, kaip prisipažino jis pats, “antmano pakvietimo 1874 m. mažai kas teatsiliepė”

(žr. “Laisvoji mintis,” 1910, Nr. 1). Norint, kad toks “pakvietimas” dėl būsimo laikraščio plačiau pasklistų, ypač už Shamokin'o ribų, jis turėjo būti atspausdintas.

Beje, tarp M. Tvarauskas ir J. Šliūpas pasielgė, pranešdami apie kito — antrojo iš eilės — lietuviško laikraščio “Unijos” būsimą pasirodymą. Tam tikslui 1884 m. buvo išleistas “Pakvietimo raštas.” Deje, minėtų spaudinių — nei A. Trupinsko lietuviškų plakatų, nei jo “Giesmės,” nei M. Tvarausko pakvietimo laikraščiu — kol kas neaptikta ir nerasta. Tat apie juos galima tiktai daugiau spėlioti. O gal tarp senosios kartos Amerikos lietuvių jų bibliotekose ar namų archyvuose, bus kai kas užsilikę iš tų ar panašių leidinių?! Tai būtų neįkainojamas dalykas, nustatant pirmąjį spaudinį, ir apskritai didelę lietuvių kultūros vertybę.

O kol kas iki mūsų dienų išlikę (atskirasis, o gal ir vienintelis egzempliorius) tik M. Tvarausko spausdiniai — žodynas ir atsišaukimas “Mieli Brolej” (1875 m.). Tai yra jau tikrai žinomi, autentiški pirmieji lietuviški leidiniai Amerikoje.

TRAKŲ KARAIMAI

Vandalinas Junevičius

Iš istorijos žinome, kad XIV amžiaus pabaigoje Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas atgabeno į savo šalį apie keturis šimtus karaimų. Kiti, sužinoję, kad jų tėvynainiai turi neblogas gyvenimo sąlygas, patys atkeliavo į Lietuvą. Daugiausia jų įsikūrė Trakuose, Biržuose, Panevėžyje, Kruonyje, Karaimiškyje, Saločiuose, Pasvalyje, Pušalote, Pumpėnuose, Naujamiestyje, Krekenavoje, Upytėje.

Kai kurie naujieji ateiviai buvo geri amatininkai, kiti sumanūs daržovių augintojai, dalis tarnavo Lietuvos kariuomenėje, saugojo Trakų pilį, ėjo kunigaikščio asmens sargybą. Vytautas karaimams suteikė nemaža privilegijų. Jie galėjo iš savųjų tarpo rinkti vaitą, jiems buvo garantuota asmens laisvė, turėjo teisę prekiauti ir laisvai keliauti po visą šalį. Matyt, karaimai sąžiningai tarnavo savo naujam šeiminkui, pateisino savo buvimą Lietuvoje, kad vėliau Kazimieras, Aleksandras, Žygimantas Senasis, Žygimantas Augustas ir kiti Lietuvos-Lenkijos vadovai tas privilegijas tvirtino. Kalbama, kad

jie ir dabar turi tuos dokumentus, bet niekam nerodo.

Vietovėse, kur mažiau buvo karaimų, per ilgesnį laiką jie susiliejo su kitų tautybių žmonėmis, perėmė vietos žmonių kalbą, papročius, žodžiu, nutautėjo. Tačiau to negalima pasakyti apie Trakų karaimus. Jie iki šių dienų išsaugojo savo kalbą, kai kuriuos papročius. Senesni karaimai draudžia savo tautiečiams kurti šeimas su kitų tautybių žmonėmis. Tuo, žinoma, palaiko savo tautybę, bet iš kitos pusės, kai tuokiasi artimi giminaičiai, jų palikuonys išsigimsta. Pastaruoju laiku, kai jaunimas baigia mokslus, jau mažiau paiso tėvų užgaidų.

Dauguma Trakų karaimų gyvena Marytės Melnikaites gatvėje. Jų pastatų architektūra skiriasi nuo kitų trakiečių. Jei namas stovi galu, į gatvę, o tame gale trys langai, vadinasi jis karaimų.

Karaimai, Trakuose turi savo dvasininką, maldos namus, bet ekskursantų į juos neleidžia. Nežinoma ir kiek žmonių lanko tuos namus.

Tarybinė vyriausybė stengiasi supažindinti plačiąją visuomenę su karaimų istorija. Viename M. Melnikaitės gatvės name nuolat veikia Trakų istorijos muziejaus karaimų etnografinė paroda.

Pirmame parodos kambaryje parodyti Krymo vaizdai, vietos, iš kur atkeliavo karaimai. Kalnų fone slypi paslaptinga Šiput Kalė tvirtovė, raiteliai džigitai vos suvaldo savo žirgus . . .

Kituose kambariuose sukaupta karaimų nacionalinių drabužių, kariškos aprangos, rankdarbių, šiai tautai būdingų apyvokos daiktų, liaudies meno pavyzdžių. Yra šeimų ir atskirų žmonių modelių.

Įdomus rūkymo kompleksas, kurį karaimai vadina kaljanu. Dabartiniai rūkoriai kažin ar mokėtų įkurti tokią pypkę. Čia pat savotiškas muzikos instrumentas. Vieni mūsų pavadintų dūdele, kiti — birbyne, o karaimai jį vadina zurna. Lenktas kardas karaimiškai jatagan, rašalinė-karalyk, lopšys-bešik.

Dalį Trakų karaimų XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pirmos pusės gyvenimo vaizdų užfiksavo fotografai. Jų darbai eksponuojami parodoje. Gerą įspūdį daro prieš karą vykusios karaimų derliaus šventės nuotrauka.

Karaimai iš Krymo atsigabeno ne tik jataganus (kardus), bet ir sugebėjimą daržininkauti. Kai vietiniams žmonėms niekas neužaugdavo, karaimai toje pačioje žemėje užaugindavo agurkų. Šia daržove jie aprūpindavo ne tik trakiečius, bet ir vilniečius, o neretai ir kitų miestų gyventojus. Nemažiau karaimai garsūs ir savo nacionaliniu valgiu-kibiniais. Tokie su avienos įdaru, ir aštriais prieskoniais paplotėliai. Kas mėgsta pikantiškus valgius, tas Trakų restorane visada gali pasistiprinti karaimų kibiniais.

Senąją žydų kalba "karaim" reiškia "skaitovas." Tokį vardą gavo vienos sektos nariai. Šiai sektai priklausė tiurkų-kipčakų gentys, kurias savo laiku valdė galingas Charanų kaganatas. Karaimai yra šios tiurkų genties palikuonys. Jų kalba gimininga kitoms tiurkų kalboms, priklauso tiurkų kalbų kipčakų grupei. Lietuvos karaimai kažin ar susikalbėtų su savo tautiečiais, gyvenančiais kitose respublikose, nes jų kalboje yra nemaža lietuvių ir kitų kalbų skolinių.

Iki XIX amžiaus vidurio karaimų knygos rašytos hebraiškais rašmenimis, vėliau pereita prie patogesnių lotyniško ir rusiško raidynų. Lietuvos karaimų kalba pirmasis pradėjo rašyti

liaudies poetas S. Kobeckis (1855-1933). 1904 metais išėjo jo eilėraščių rinkinys "Irlar" (Dainos) jau lotyniškais raidėmis. Jame apdainavo Trakus, jų grožį ir žmones, kurie čia gyvena.

Iš karaimų namų išėjo nemaža gabių ir sumanių žmonių. Vienas iš tokių yra Darbo raudonosios vėliavos ordino Lietuvos Žemės ūkio akademijos Augalų apsaugos katedros vedėjas biologijos mokslų daktaras profesorius Simonas Pileikis. Jis ne tik puikus pedagogas, bet ir žymus mokslininkas, kelių knygų autorius. O kiek karaimų tarybiniais metais įsigijo inžinierių, medikų, pedagogų diplomų. Visi jie dirba šaliai ir liaudžiai naudingą darbą.

BRONIUS MACKEVIČIUS

Prie ežero

Migla. Tyla. Net ramos krenta,
Išgirdę sąsauką gaidžių.
Krantė, prie laužo sukūrento,
Pradėsime meilę iš pradžių.

Ir nebereiks puošniųjų frazių,
Žila tyla apnuogins mus.
Vėl dienos gražios ir negražios
Akės jausmus kaip arimus

Ir trupins ledą. Džiaugsmo daigas
Kils kaip žiemkentis po žiemos.
Vėl būsiu aš jautrus kaip vaikas.
Ir būsiu —
Pirmąkart ramus.

O girioj mirusi gegutė
Atgijus ateitį skaičiuos.
Nebus nei pykčio, nei vargų tų,
Pradėjus meilę nuo pradžios.

Kaip kriaušę dangų sau palenksim,
Ir bus žvaigždes rašyt valia,
Kai nuoskaudas ne žodžiais dengsim
Paežerės žila tyla.

Lotynų kalba viduramžiu, Lietuvoje

Prof. dr. Zigmas Zinkevičius

Zigmas Zinkevičius – kalbininkas, filologijos mokslų daktaras, Vilniaus universiteto profesorius, respublikinės premijos laureatas, dėsto lietuvių kalbos istorinę gramatiką ir dialektologiją. Monografijoje „Lietuvių dialektologija“ išnagrinėjo lietuvių kalbos tarmių fonetiką ir morfologiją, pateikė 75 dialektologinius Žemėlapius. Parengė K. Būgos „rinktinių raštų“ tritomi. Kitose savo knygos, daugelyje mokslinių straipsnių nagrinėja gramatikos ir bendrosios kalbotyros klausimus.

Be slavų kanceliarinės kalbos (MG 1976 m. 2 nr.), LDK didikai iš seno plačiai vartojo ir lotynų kalbą. Valdovo kanceliarijoje ši buvo įvesta anksčiau, negu slaviškoji. Yra išlikę lotyniškų dokumentų, raštų dar prieš Vytautą, pavyzdžiui, Gedimino, netgi Mindaugo laikais. Tuomet ši kalba daugiausia buvo vartojama, palaikant ryšius su Vakarų šalimis, Romos popiežiumi ir Lenkija.

Apkrikštijus Lietuvą (1387 m.), lotynų kalba tapo bažnytinio kulto, bažnytinių raštų bei dokumentų ir mokyklų kalba. Jai plisti padėjo vis glaudėjantys santykiai su Lenkija, kur ši kalba nuo XII a. buvo oficialioji valstybinė raštų kalba.

Daug lietuvių aukštuomenės anuomet važiuodavo studijuoti į Vakarų kraštus (Lenkiją, Vokietiją, Italiją ir kt.) (MG 1975 m. 10 nr.), kur aukštosiose mokyklose buvo dėstoma lotyniškai. Dėl to Lietuvoje greit ėmė rasti didikų, gerai mokančių šią kalbą. Karalienė Bona, Žygimanto Senojo žmona, kilimo italė, į savo rūmus Vilniuje buvo parsikvietusi daug lenkų ir italų, persiėmusių humanistinėmis idėjomis ir

Motiejaus Sarbievijaus lotyniškųjų eilių knygos titulinis lapas.

gerai mokėjusių lotynų kalbą. Visa tai skatino ano meto aukštuomenę dar plačiau vartoti lotynų kalbą.

Pramokę lotynų kalbos, lietuviai greit pastebėjo jos panašumą su savo gimtąja kalba, pavyzdžiui, ignis "ugnis," vir "vyras," dentes "dantys," semen "sėmenys, sėkla," rota "ratas," jugum "jungas" ir kt. Tokio panašumo jie nematė, lygindami lotynų kalbą su slavų kalbomis. Tai davė impulsą dar XV a. pradžioje atsirasti garsiajai lietuvių kilmės iš romėnų teorijai, labai išpopuliarėjusiai XVI amžiuje. Pagal šią teoriją lietuviai (suprantama, diduomenė) buvo laikomi romėnų, imperatoriaus Nerono laikais tariamai pabėgusių į Pabaltijį, palikuonimis. Buvo sukurta Lietuvos valdovų genealogija, prasidedanti nuo lengendinio pabėgusiųjų romėnų vado Palemono (žr. J. Jurginis, Legendos apie lietuvių kilmę, Vilnius 1971, 13-48). Ši teorija Lietuvos didikus darė kilmės atžvilgiu garbingesniais, negu lenkų didikai, kėlė jų ambiciją bei tautinį-valstybinį patriotizmą. Kokia ši teorija buvo anuomet populiari, rodo faktas, jog ja tikėjo netgi lenkų istorikas J.

Dlugošas. Lotynų kalbą Lietuvos didikai ėmė laikyti tikrąja savo protėvių kalba. Pasak jų, ilgainiui ji prastuomenės lūpose buvusi apgadin-ta, sumenkusi ir virtusi dabartine lietuvių kalba. Tokia pažiūra stiprino lotynų kalbos pozicijas Lietuvoje.

Isteigus Vilniuje aukštąją mokyklą, Vakarų kraštų pavyzdžiu joje viską imta dėstyti lotyniškai. Ši kalba virto aukštuomenės mokslo kalba. Ja buvo rašomi mokslo traktatai. Atsirado lotyniška grožinė ir visuomeninio pobūdžio literatūra, kurioje buvo svarstomi svarbūs ano meto gyvenimo klausimai, reiškia-mos pažangios humanistinės idėjos.

Iš svarbesniųjų tos literatūros atstovų pir-miausia minėtinas Mykolas Lietuvis, apie 1550 m. parašęs lotyniškai traktatą "Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius" (lietuviškas vertimas išleistas 1966 m. "Lituanistinės biblio-tekos" serijoje), kuriame keliamas susirūpini-mas valstybės ateitimi, kritikuojamos ano meto visuomenės negerovės. Dar paminėtini autoriai (ne visi jie buvo lietuvių kilmės): Augustinas Rotundas (apie 1520-1582), parašęs nemaža istorinių ir publicistinių darbų (rašė net Lietu-vos istoriją, tik ši neišliko), išvertęs į lotynų kalbą II Lietuvos Statutą (MG 1966 m. 8 nr.), Mikalojus Husovianas (apie 1475-1533 m.), sukūręs poemą apie Lietuvos stumbrą (lietuviš-kas vertimas paskelbtas tęsinio leidinio "Litera-tūra" VI tome), Petras Roizijus (apie 1505-1571 m.), palikęs daug eilėraščių (žr. "Literatūra," VIII) ir teisinių veikalų, Jonas Radvanas (XVI a. pradžia — XVI a. pabaiga), sukūręs poemą "Radviliada," kurioje aukštinamas Lietuvos didikas Mikalojus Radvila (žr. "Literatūra," VIII), Andrius Volanas (apie 1530-1610), išlei-dęs Vilniuje pluoštą publicistinių reformacijos idėjas skleidžiančių raštų (MG 1974 m. 2 nr.), Adomas Šreteris (apie 1525-1572 m.), parašęs poemą apie Nemuno vagos irigavimo darbus ("Mūsų gamta" 1969 m. 10 nr.), Albertas Kojelavičius-Vijūkas (1609-1677 m.), parašęs 2 tomų Lietuvos istoriją, ir pagaliau vienas iš didžiųjų lotynų poetų viduramžiais Motiejus Sarbievijus (1595-1640 m.) (MG 1975 m. 5 nr.), apdainavęs Vilnių, jo apylinkes, Lietuvos gamtą (1958 m. pasirodė jo eilių lietuviškas rinkinys).

XVI a. lotynų kalba Lietuvoje imta plačiai vartoti ir valstybiniam reikalams. Ji tapo antrąja oficialia valstybine raštų kalba. Netgi buvo reikalaujama (Mykolas Lietuvis, Augusti-nas Rotundas ir kt.) ją, kaip "protėvių romėnų

kalbą," įvesti į visas valstybines įstaigas, išstumiant kanceliarinę slavų kalbą, kuri, esą, būdama svetima, lietuvių nesupažindinanti su garbinga senove, nelavinanti pilietinių dorybių, be to, neturinti nusistovėjusių gramatikos taisyklių ir dėl to, esą, kiekvienas galės aiškinti Lietuvos Statutą kaip tinkamas.

Lotynų kalbos iškilimas buvo reakcija ne tik prieš kanceliarinę slavų kalbą, bet ir prieš vis labiau anuomet didikų tarpe beįsigalinčią lenkų kalbą. Kovoti dėl tariamosios "protėvių" kalbos teisių atgaivinimo ano meto lietuvių šviesuome-nei atrodė patriotinė pareiga. Pačią lietuvių kalbą padaryti valstybine kalba jiems atrodė netikslinga: juk lietuvių kalba, jų akimis žiūrint, esanti tik sudarkyta lotynų kalba. Jiems atrodė tikslingiau grįžti prie pirmojo šaltinio — lotynų kalbos. Tuo būdu lotynų kalbą Lietuvoje imta laikyti tautine lietuvių kalba.

Dėl lotynų kalbos teisių kovojo tik negausus inteligentijos būrys, todėl toji kova nedavė rezultatų. Jai pakenkė ir reformacijos sąjūdis, iš esmės nukreiptas prieš lotynų kalbos hege-moniją.

Nepaisant to, anuomet lotynų kalba Lietuvoje buvo gana plačiai vartojama. Ją geriau ar prasčiau mokėjo Vilniuje ir kituose didesniuose miestuose gyvenanti aukštuomenė. Lotyniškai suprantančių bei kalbančių buvo nemaža ir provincijoje. Pavyzdžiu gali būti Vilkija. Kai Žemaičių vyskupijos vizitatorius Tarkvinijus Pekulas 1579 m. sukvietė Vilkijos administraci-ją bei miestiečius ir klausinėjo apie kleboną ir bažnyčios reikalus, paaiškėjo, kad nemažai jų supranta ir kalba lotyniškai, ir nereikėjo vertėjo. Matyt, anuomet lotyniškai gana gerai būdavo išmokstama prie bažnyčių esančiose mokyklose.

Vis dėlto ir lotynų kalba, panašiai kaip slavų kanceliarinė kalba, liaudžiai buvo neprieinama. Šnekamąja kalba namuose ji niekada Lietuvoje nebuvo. Ją tam tikrais atvejais, daugiausia raštuose, vartojo tik privilegijuoti sluoksniai ir iš dalies miestiečiai.

Mokslas ir Gyvenimas 76-4

“ŽĖRINČIOS JAUNYSTĖS” PUSLAPIUOSE

(IŠ JUOZO BALTUŠIO AUTOBIOGRAFINĖS TRILOGIJOS
ANTROSIOS KNYGOS “ŽĖRINTI JAUNYSTĖ”)

Juozas Baltušis

Gera dirbti, kai jaunas. Atėjai, padarei, žiūrėk, jau kitaip viskas aplink tave. Dar padarei — vėl kitaip. Smagu! O iš visų darbų labiausiai traukė mane žemę arti. Atsivarai apyaušrėliu su savo dvejetu pavalkuose, o žemė guli tau po kojų. Lyg miega iš po nakties, sunkų sapną sapnuoja, lyg net apmirusi visa, piktos usnelės ir siurbios žliugės smaugiama, tarytum net dejuoja pro sunkų alpuli, gailesnės ramos lašelio šaukiasi. Nė vyturelis viršum jos neskardena ryto savo giesmės, tik virbina ore sparniukais, žiūri, pakreipęs galvą, žemyn ir vis nežino: pradėti ją, ar saulės patekant palaukti? . . Ir štai padirvyje jau tu su savo dvejetu. Švilptelėjai taip, kad skardas per visus laukus, botagu šmaukštelėjai, ir arkliai įtempė ligi brumzdimo valkčius, žengė dirvon, o tu smogei daugelio vagų išsidabrintą noragą — gilyn, gilyn, dar gilyn! . . Sutraškėjo lietaus suplakta, saulės išgurvuliuota grumstų pluta, suinkštė iš siaubo usnys ir žliugės, griūdamos į vėsų vagos kapą mirti ir supūti, ir visa žemė tarytum krūptelėjo iš džiaugsmo, lengvučiu virpuliu nutirtėjo nuo ežios ligi ežios . . . Ir jau varnėnų visas debesys viršum tavo galvos, ir varnos ūždamos plaka orą sparnais, ir kielės spurdaudėgės iš po akmenų krūsnies padirvyje — suskirdo, sukėkė, pirmosios vagos pakviesti, ir čiauška, ir švilpia, ir karksi, ir visi skuba plūšti iš garuojančios žemės rudagalvius vikšrus, šviesiai geltonus ir taip sotinančius skilvį, kad pasislėpk prieš juos su koku tikrai nori svies-tu! . .

Pabudo žemė. Nuo tavo norago pabudo.

O tu — toliau, toliau. Vagą po vagos. Ir kur žengei, vis plačiau sujuoduoja šviežia žemė, žvilganti ir jauna, tarytum šypsosi tau, ir garas kyla viršum jos baltas ir tirštas, ir paukščių vis daugiau aplink tavo galvą ore, o rytų pusėj jau nukaito visa padangė, ir saulė teka viršum išrasojusios girios — didelė, raudona, daug gero žadanti kiekvienam, kas nemiega šį ankstyvą rytą . . .

O tu ari. Tu ari!

Ogi žinojau: ne savo dirvą purenu, ne savo grūdą bersiu į šitas vagas ir ne į savo aruodus susemsiu kitais metais, ką atneš mano įbertas grūdas. Kitas bernas ateis mano vietoj su dalgiu, guldys rugius, statys gubas. Kaip aš šiais metais pernykščio berno arimuose. Viskas — į šeiminko Kregždės, tiktai į jo aruodą. O vis tiek, vis tiek gerai! Kad žemė krūptelėjo nuo mano norago, kad vagos garuoja, šitiek paukščių suskrido, ir vyturelis jau gieda savo žydriose aukštybėse . . .

Gerai. Tikrai gerai!

Viena negerai. Tas mano šeiminkas Kregždė Jonas amerikonas pripirkinėjo, sugrįžęs iš Amerikos, žemės ne vienam daikte, o šmotais, šmotais, šmotais, tarp svetimų įspraustais, kur nė apsigręžti su dvikinkiu plūgu. Šit vienam gale puskampininkio Tūbo žemė, kitame — pusvalokininkio Dūdos. Tūbas tai nieko. Jaunas, nė pačios neturi, tiktai dvi seseris troboj bepasoges. Aria ir jis šį rytą, vieninkėlin kumelaitę įspraudęs. O Dūda — niekai. Užsėjo, užtvatino savo šmotą avižėlės su vikių mišiniu, ir mano arkliai vis risčia į jį, tikri pragarai, tempk betempęs vadeles. O pats Dūda, raupuotas ir didelis, tyko pašmoty už krūmo, negerai primerkęs vieną akį, su botagu rankoj. Iš tolo sustabdžiau savo pragarus, žašlus jiems į nasrus, kad nešėltų, nulaikomi kad būtų. O čia šeiminkas Kregždė, lyg iš po žemės:

— Nevalna, nevalna žabotais arti!

Lyg mažas būčiau, nežinočiau, kad pažabotais “nevalna” ne tik arti, bet ir šerti, ir net girdyti.

— Nenuvaldau be žašlų, — pasakiau. — Kad mišinį Dūdai išdrembsiu, ar geriau bus?

— Kad nenuvaldai, ko už pusberniėjai? Kiaules reikėjo varinėti su piemenimis!

Ir tuoj jis mano pragarams už snukių, žašlus abiem iš nasrų.

— Šitaip arsi. Arba . . . niekaip!

Arkliai taip ir driūktelėjo abudu. Tiesiai gi į Dūdos mišinį. Šlaunim įžvilgusiom nuo sotumo,

o tarytum metų metus žolelytės dantyse neturėję: ipuolę kad jau ims žliaubti už abiejų ausų, tiktai traška avizėlė su vikiu! Dūda pabalo už krūmo, botagą iškėlęs artyn:

— Tu man šitaip? Tu šitaip?!

Ir kad pradės mane, kad pradės. Tiktai ne botagu, juoba pusbernis buvau, ne piemuo, o botkočiu, botkočiu išilgai nugaros ir skersai.

— Nevalna, nevalna! — girdžiu rėkia Kregždė Jonas amerikonas.

— Tu man šitaip? O aš tau šitaip, ir dar šitaip, šitaip! . . — rėkia ir Dūda.

Kregždė rėkia ir Dūda rėkia. O nuo jų riksmo mano pragarai dar giliau į mišinį. Dūda vėl mane botkočiu, botkočiu, o Kregždė Jonas amerikonas vėl:

— Nevalna, nevalna! Mano pusbernis, ne tavo, nevalna! . .

Rėkia "nevalna," o piršto nepakrutina, kad iš tikrųjų būtų "nevalna." Nusibodo man šitaip. Plėstelėjau pasilenkęs velėngalį nuo ežios ir kad dėsiu Dūdai: ir pataikyk gi man šitaip — tiesiai į pražiotą raupuotos marmūzės ryklę! Išvertė akis Dūda, rankas į viršų, gaudelioja viršum galvos . . . Net juokas mane suėmė: velėna taigi žemiau, Dūdos gerklėje gi velėna, ko padangėj grabalio! O iš antrojo varsnos galo jau bėgo garbingalvėlis Tūbas, mojuodamas rankose

branktu, išnertu iš vienakinkėlio. Sugriebė mane už peties.

— Duodiesi mušti?

— Jau nebe.

Čia ir pamatė Tūbas, kaip Dūda kone ištinęs nuo velėnos ryklėj, kvapo nebeatgauna. Nuskvatojo garsiai, atgalia ranka nubraukė nuo kaktos linksmi ištriškuliuosį prakaitą.

— Taip ir reikia . . . visada šitaip reikia! — pasakė.

Nė negrižtelėjęs Kregždės pusėn, nors tas stovėjo čia pat, iš pasimetimo dirgčiodamas kariuoju antakiu, užėjo Tūbas arkliams iš priekio, vienu krekštelėjimu susodino abiem žaslus į žiaunas.

— Šitaip ir ark.

O Kregždė Jonas amerikonas nieko nebepasakė. Pasuko namų pusėn. Ir Dūda — nieko. Velėngalį išplėšęs iš burnos, ilgai spiaudėsi juodais karkuliais, o paskui ir jis — šalin. Nė už alksnių krūmo nebesustojo.

Suėmiau aš vėl plūgo turėklus. Ir Tūbas sugrižo su branktu rankose į savąją varsną. Ir paukščių vėl pilnas oras viršum galvos. Tiktai vyturėlis kažkodėl nusileido iš savo žydrynių, atsitūpė ant grumsto ir žiūrėjo į mane, pakreipęs kuoduotą galvelę . . .

Ne, ne, nė vienas kitų darbų netraukė manęs taip kaip arti žemę!

VYTAUTO MONTVILOS 75-OSIOS METINĖMS

LAISVOS DAINOS POETAS

B. Aukštaitis

. . . Neaukštas, vidutinio ūgio, kresnas, tvirtai sudėtas. Gana griežtų bruožų, rūstokas veidas. Gilios, įkritusios, atvirai žvelgiančios ir aštriai tiriančios akys. Nekalbus ir užsidaręs. Visados susimąstęs, lyg visą laiką kažką svarbaus ir neatidėliotino spręstų. Tokį Vytautą Montvilą vaizduoja jo bendraamžiai, jo artimieji, jo gyvenimo, veiklos ir poezijos draugai.

Jie pasakoja, kad ta tiek atšiauroka išorė atitiko maištingą šio žmogaus temperamentą, nerimastingą ir audringą jo natūrą. Po ja slypėjo be galo jautri, savotiškai švelni, pažeidžiama poeto širdis. Dosni draugams, laisvei ir teisybei, nepakanti ir rūsti priešams, priespaudai, melui.

Šiuos V. Montvilos portreto bruožus patvirtina

na jo biografija ir poezija. Dramatiškas ir sudėtingas, sunkus ir taurus buvo šio poeto gyvenimas, sutelptas į skaudžiai trumpą laiko atkarpą. Tarp dviejų datų — 1902 m. vasario 4 d. ir 1941 m. liepos 19 d. Gyvenimas, prasidėjęs Čikagoje (ten V. Montvila gimė) ir priešų nutrauktas Kauno VII forte. Nepilni keturiasdešimt.

Lietuvių literatūroje ir mūsų tautos atmintyje V. Montvila pirmiausia išlieka kaip audringu 1940-1941 metų poetas, su didžia talento jėga išreiškęs to laiko revoliucinę dvasią ir prasmę. Greta S. Neries, P. Cvirkos ir kitų jis stovi prie mūsų tarybinės poezijos ištakų ir tradicijų.

Į tarybinius — 1940-1941 metus — V. Montvila atėjo dvasiškai jiems pasirusęs ir

kaip poetas, ir kaip žmogus. Iš jaunystės — nuo 1921 metų — jis pasuko protestuojančio ir kovojančio, ieškančio ir persekiojamo žmogaus keliais ir kryžkeliais. Ir savo poezija, ir savo veikla V. Montvila buvo antifašistas iki kaulo smegenų. Kelis kartus (1924, 1929 m.) buržuazinė Lietuva jį kalino kalėjimuose, trėmė policijos priežiūron. Poetas patyrė bedarbio likimą, dažnus nepriteklius, net skurdą. Bet nepasidavė kompromisams, gyveno ir rašo išdidžiai ir tauriai.

Jo eilėraščiai gyvai pulsavo aistringa neapykanta buržuazijai, žmogaus išnaudojimui ir priespaudai. Jie buvo tvinkte pritvinkę protesto ir kovos dvasios — tų “audros užimų,” “šėlstančių vėjų” ir “raudonų liepsnų.” Jie skelbė laisvę, pranašavo ateinant “naujus pasaulius” ir “visuotinės audros perkūniją.”

Šiam tyram V. Montvilos maištingumui, jame verdančiai protesto energijai neretai stigo aiškios revoliucinės krypties, apibrėžto ir nuoseklaus tikslo. Poetas tad nesykį jautėsi atsideręs kryžkelėje, o jo poezija, J. Baltušio žodžiais tariant, buvo panaši į “giliai pelenuose užkastą ugnį,” kai retkarčiais pliupteldavo į viršų, išmesdama stiprių eilėraščių. Bet V. Montvila visada tikėjo: “aš širdim teisingą rasiu kelią.” Reikėjo kažkokių naujo sukrėtimo, visuomeninio sukuri, kuris, įsisukęs į jo poeziją, būtų sužadinęs joje slypėjusią tikrą jėgą. Taip atsitiko 1940-aisiais: V. Montvila iš karto, nesvyruodamas, atvirai ir kategoriškai stoji naujosios Tarybų Respublikos pusėn. Jo poezija, įkvėpta revoliucinių gimtojo krašto permainų, staiga išsiveržė su iki tol nematyta jėga, išliepsnojo visu poetiniu kaitrumu.

— Per devynis mėnesius, — sakėsi V. Montvila 1941 metais, — aš parašiau daugiau, negu per visą gyvenimą.” Ūmai, laisvai ir nevaržomai išsiliejo šio poeto kūrybinė energija. Jis tapo laisvos dainos poetas. Nauji jo eilėraščiai ir vertimai vienas po kito rodėsi laikraščiuose. Negailėstingai, atvirai, teisiu taikymu savo poeziją V. Montvila nukreipia prieš naujosios Respublikos priešus (“Eilėraščių šūvis”). Aistringai ir pakiliai jis dainuoja apie rugių sėjėją ir kareivį, moterį ir darbininką, laisvę ir kovą, saulėtekį prie Nemuno. Sukuria savo poezijos “deimančiukus” — eilėraščius “Leninui” ir “LKP (b)” — vienus iš geriausiųjų tomis temomis apskritai lietuvių literatūroje.

Savo eilėraščius V. Montvila liedina iš naujojo gyvenimo kasdienybės, revoliucinių pertvarky-

mų ir įvykių. Dienos faktą ir reiškini, politinę aktualiją ir atsitikimą jis geba paversti poezija. Tai — V. Montvilos talento ypatybė, tai apskritai retas sugebėjimas.

Į jo poeziją kartu su tarybinio gyvenimo reiškiniais ateina nauji poetiniai įvaizdžiai, sąvokos ir konstrukcijos, nauja dvasia. V. Montvilos atvira mintis, apnuoginta emocija nebetelpa į disciplinuotą klasikinį posmą ir eilutę. Poetas “laužo” vaizdą į atskirą frazę, dargi žodį, kad išgautų tų dienų gyvenimo ritmą, perteiktų jo dinamiką, pabrėžtų idėjinius momentus. Jo žodis — aiškus, nedviprasmiškas, bet įtaigus ir jaudinantis. “Mano eilėraščiai — rašo poetas, — man savaime išeina pagal Majakovskį.”

1940-1941 metų V. Montvilos kūryba — toks talento išsiveržimas, koks esti revoliucijos sukūryje ir su tais poetais, kurie visą save atiduoda revoliucijai — naujo tvėrimui gyvenime ir žmoguje. Deja, ši audringą talento pakilimą, daug davusį ir daug žadėjusį, pakirto tragiška lemtis. Hitlerininkams okupavus Lietuvą, 1941 m. liepos 19 d. priešai mirtimi atkeršijo tarybiniam poetui.

V. Montvila žuvo, nusinešdamas į nežinomą brolių kapą, gal būt dar nesukurtą patį geriausiąjį savo eilėraščių. Tai — mūsų poezijos sielvartas. Bet, tikriausiai, jo nespėjo pasirašyti ir kiti V. Montvilos bendraamžiai — kitų tautų revoliuciniai poetai, kritę kovoje prieš fašizmą.

Idėjinė ir revoliucinė giminytė Vytautą Montvilą glaudžiai sieja su bulgarų poetu Nikola Vapcarovu (1909-1942). Išžiūrėjus į judviejų gyvenimą ir poeziją stebina vidinis dvasinis jų panašumas. Tai — revoliucinės kovos, politinės, atvirai pilietinės poezijos ir vieno tragiško likimo broliai, žuvę nuo fašizmo rankos. Poezija ir likimas V. Montvilą sieja su Ispanijoje žuvusiais Garsija Lorca ir lietuviu Aleksu Jasučiu, hitlerininkų nužudytais totorių poetu Musa Džaliliu ir čekų rašytoju Julijum Fučiku . . . Vytautas Montvila yra peržengęs mūsų tautos ir jos literatūros slenkstį ir atsistojęs pasaulinės antifašistinės revoliucinės poezijos gretose.

Daugiau kaip trisdešimt penkeri metai, lietuvių poezija gyvena be Vytauto Montvilos. Tačiau gyvos ir vis atsinaujinančios yra jo paliktos tradicijos. Jos labai skardžiai ir tiesiogiai skambėjo pokario klasių kovos metais, kurie iškėlė tokius V. Montvilos tradicijų ir

prigimties poetus, kaip Vladas Grybas, Antanas Jonynas ir kiti. Į V. Montvilos palikimą atsiremia ir šiandienos mūsų poezija.

Gyvas V. Montvila ne tik literatūros pasaulyje, bet ir Lietuvos visame gyvenime. Kadaisė V. Majakovskis rašė, kad žmogus nemiršta įsikūni-

jęs, jo žodžiais "į laivus, į eilutes ir kitus ilgaamžius darbus." Vytautas Montvila šiandien įsikūnijęs labai patvariose medžiagose — pirmiausia savo paties kūryboje, galiausiai, lietuvių tautos atmintyje, perduodamoje iš kartos į kartą.

V. Montvilos 1940-1941 metų eilėraščiai

Laisva daina

Jau baigęs puota kruvina, —
Pirmyn teisybė eina.
Todėl skambėk, laisva daina,
Laisva nelaisvės kaina.

Dar vakar kentėm mes visi,
Retežiais surakinti,
Dabar plieniu ir ugnimi
Mes laisvei sugražinti.

O laisve, mylima, brangi!
Tu — mūsų kelias naujas,
Tu mus srove didžia neši,
Širdyse verda kraujas.

Draugai, sušaudyti nakčia,
Mus sveikina iš kapo:
Kas vakar niekas buvo čia,
Viskuo tas šiandien tapo.

Pirmyn, laisvoji Lietuva!
Atgal nėra jau kelio!
Te mūs raudona vėliava
Į plačią žemę veda.
(1940 m.)

LKP (b)

Laisvai pasirinkusi
Kelią vargingą,
Buržujų
plakta
ir daužyta,

tu išnešei vėliavą
savo garbingą,
mūs liaudies
krauju
nudažytą.

Ugninėm akim
pro kalėjimų štangas
tu pavergtą
liaudį
stebėjai.

Iš rūsijų ir karcerių
obalsių bangos
su prakeiksmu
laisvėn
riedėjo.

Dabar tu, iš pogrindžių
laisvėn išėjus,
kaupi
nepalaužiamą
valią,
kad rūsijų tamsybėj
ugdytas idėjas
darbias išvartum lig galo.

Kaip kaisdamas kūjis
galingas ir tvirtas,
iš plieno žibintą
išploja,
taip tu, mūs gyvenimo
kalviu pavirtus,
keli
mūsų laimės
rytojų.

Su tavim visi
komunizmui atgimsim,
pradėsime kalt visu plotu,
tarybiškom rankom
pasaulį apimsim,
kad jis
mūs ugnim
užliepsnotu
(1941 m.)

SAULĖTEKIS PRIE NEMUNO

Vingiuoja Nemunas,
Lyg aukso kelias,
Kai skauti saulė
teka iš rytų.
Per Baltijos marias
pasiekti gali
jo vilnys
vandenynus be krantų.

Gaivus vėjelis
dvelkia per krūtinę —
jis laimę kurti
žadina tave,
O tu —
saulėtekio šviesoj auksinėj
į tolumą plauki
minčių srove.

Plauki į vakarus,
už žemės vartų,
kur mūsų saulė
slenka pamažu.
Supraski —
Nemunas tik pirmą kartą
toksai nepaprastas
ir toks gražus.

Akis pravėręs,
Luktelk valandėlę,
per kančią tapki
grynu žmogumi, —
balti rūkai,
padangėm pasikėlę,
pabirs į žemę
aukso lietumi.

Ir meilė didelė,
Džiaugsmu patvinus,
Saulėtekio šviesoj
kelius atras:
Žėrėdama ji pereis
vandenynus
Su Nemunu
per Baltijos marias. (1941 m.)

Mirties 70-čio paminėjimui

RAŠYTOJAS JONAS BILIŪNAS IR JO VASAROJIMAS KAČERGINĖJE

A. Gučiūnietis

*Paduokim ranką mes vieni kitiems
Ir spindulius laisvės barstykim,
Vargdienių vergiją naikinkim ir jiems
Gyvenimą kitą statykim! . . .*

J. BILIŪNAS

Tokiais poezijos posmais žymusis rašytojas skatino Lietuvos inteligentiją drąsiai stoti į kovą už naują gyvenimą, kvietė darbininkus susitelkti ir aktyviai ginti savo klasės interesus.

J. Biliūnas gimė 1879 m. kovo 30 d. Anykščių apylinkėje Niūronių kaime. Jis mokėsi Liepojos gimnazijoje. Besimokinant ketvirtoje klasėje, 1893 m. mirė jo tėvai. Broliai ir giminės vertė jį stoti į kunigų seminariją. J. Biliūnas griežtai atsisakė. Dėl to neteko materialinės paramos iš namų. Uždarbiavo privačiomis pamokomis, dažnai pusbadžiu gyvendamas. Bet vis dėlto jis mokėsi ir 1899 m. baigė Liepojos gimnaziją.

J. Biliūnas vadovavo slaptam moksleivių būreliui. Savo kalbą būrelio susirinkime jis užbaigė šūkiu: "Tegyvuoja Socializmas!" . . .

Rašyti J. Biliūnas pradėjo 1900 m. Pirmutinis spausdintas jo raštas, — tai buvo korespondencija iš Liepojos 1900 m. "Ūkininko" Nr. 3, kuriame jis aprašė buvusio Rygos vagonų fabriko darbininko, atleisto iš darbo, liūdną likimą.

1900 m. J. Biliūnas įstojo į Dorpatą (Tartu) universitetą. Už revoliucinę veiklą, jis buvo pašalintas iš universiteto, be teisės stoti į kitą aukštąją mokyklą. Tačiau J. Biliūnas nepabūgo ir nemetė revoliucinio darbo. 1901 m. jis apsigyveno Šiauliuose, o vėliau Panevėžyje. Čia

išvystė plačią revoliucinę veiklą darbininkų ir valstiečių tarpe.

J. Biliūnas užsienyje

Negalėdamas mokyti Rusijoje, J. Biliūnas 1903 m. išvažiavo į Leipcigą (Vokietiją) ir čia įstojo į aukštąją komercinę mokyklą. Tačiau prekyba jo netraukė, o todėl vėliau studijavo literatūrą. Čia jis klausė lituanisto ir slavisto profesoriaus Leskieno lietuvių kalbos kursą ir literatūros istoriją.

Jonas Biliūnas

J. Biliūnas nuolat susirašinėdavo su V. Kapsuku-Mickevičium, kuris apie jį rašė:

"J. Biliūnas pamylėjo ten literatūrą, prie kurios jį traukė dar iš Liepojos gimnazijos laikų . . . Su koku džiaugsmu jis mane vedžiojo 1904 m. pavasarį po Leipcigo universiteto knygyną, skaityklą, knygų rinką, muziejų, paveikslų galeriją. Tikrai, jis lengvai galėjo kitą užkrėsti ta mokslo dvasia, kuria patsai buvo "užsikrėtęs". . . Jis pradėjo vis daugiau interesuotis ir lietuvių literatūra. Per mane ir J. Bekampį nuolat išsirašydavo knygų, studijuodavo jas ir pasidarė vienu iš geriausių lietuvių literatūros ir kalbos žinovų". . .

Nuo sunkaus ir vargingo gyvenimo J. Biliūnas susirgo tuberkulioze, todėl 1904 m. rudenį jis persikėlė Ciurichan (Šveicarija), kur gydėsi, studijavo literatūrą ir kūrė naujus kūrinius.

Vasarą rašytojas atvažiuodavo į gimtinę ir į Kačerginę.

Kačerginės vasarvietė

Ši graži vasarvietė pradėjo garsėti nuo XX-jo amžiaus pradžios. Tačiau tada ji buvo dar nedidelis medinis kaimelis, bet pušynas čia

visada labai gražus ir sveikas. Tarybiniais metais Kačerginės vasarvietė labai išaugo ir neatpažįstamai pasikeitė, pagražėjo. Pastatyta daug naujų, gražių mūrinių namų, aikščių ir gėlynų.

Dabar Kačerginėje veikia nuolatinė reumatinė vaikų sanatorija, vidurinė mokykla, kultūros namai, bent kelios pionierių stovyklos, kuriose poilsiauja tūkstančiai jaunuolių.

Jaunimui sudarytos visos sąlygos sveikai ir linksmai vasaroti: geros valgyklos, šviesūs, saulėti gyvenamieji kambariai, plaukymo baseinai, klubai, supynės, krepšinio, tinklinio, futbolo aikštelės, turtingos bibliotekos ir kino teatras neduoda jiems nuobodžiauti.

Kačerginėje nemažai stovyklauja ir Kauno aukštųjų mokyklų studentijos.

Rengiamos tradicinės jaunimo šventės, dažnai svečiuojasi brolišųjų liaudies respublikų jaunimas.

Pažangiųjų veikėjų vasarvietė ir darbo žmonių susirinkimų vietovė

Sunkiais carizmo priespaudos laikais Kačerginėje slaptai susirinkdavo Kauno darbininkai ir pažangieji intelegentai.

Buržuazinės Lietuvos metais čia slaptai rinkdavosi kauniečiai darbininkai, komjaunuoi-

liai, pažangūs studentai ir suvalkijos valstiečių sukilimo dalyviai.

Kačerginėje vasarodavo nemažai mūsų krašto žymesniųjų mokslo, literatūros ir meno veikėjų: kalbininkas Jonas Jablonskis, poetas Liudas Gira, kompozitoriai Juozas Naujalis, Stasys Šimkus ir kiti. Nuo 1962 m., savo viloje, kasmet vasarodavo, o 1967 m. birželio 7 d. čia ir mirė įžymus Lietuvos rašytojas, klasikas V. Mykolaitis-Putinas. Gražiam pušyne ilsėdamasis jis sukūrė ne vieną kūrinį, o poezijos posmuose "Žemei gimtajai" gražiai apdainavo meilę Tarybinei Tėvynei.

Jono Biliūno vasarojimas Kačerginėje

1906 vasarą Kačerginėje vasarėjo ir gydėsi mūsų žymusis rašytojas J. Biliūnas. Ši vasarvietė jam patikusi, nes laiške savo draugui jis rašė: "Čia neapsakomai patogiu . . . ir butą turiu puikų ir mišką aplink namą dar puikesnį". . .

J. Biliūnas dažnai vaikščiodavo pušyne, o tvirčiau jausdamasis, mėgdavo pasiirstyti laive- liu Nemune.

J. Biliūną Kačerginėje aplankė jo senas Liepojos laikų draugas A. G., kuris susitikimą taip aprašė:

"Nuo matymosi Liepojoje buvo praėję keletas metų, sužinojęs, kad Jonas, kaip ligonis gyvena

J. Biliūno gimtasis namas Niuronyse

Kačerginėje, nuvykau jo aplankyti. Kokią pamačiau baisią atmainą! Tai buvo jau nebe tas sveikas ir stiprus gimnazistas, nebe tas Jonas, kuris buvo mūsų vadovas, mūsų idealas. Iš pažiūros buvo sustorėjęs, su ūsais ir plačiais pečiais, atrodė, tartum priešais stovi galingas Lietuvos ažuolas. Bet arčiau išžiūrėjęs greitai pastebėjau sunkų jo ir duslų alsavimą aiškiai buvo matyti, kad tas ažuolas jau nebesveikas, kurį smarkesnis vėjas tuojau pargriaus". . .

Apie J. Biliūno kūrybą Kačerginėje

Tačiau J. Biliūnas, nors ir sirgdamas, 1906 m. vasarą Kačerginėje parašė net tris kūrinius: apsakymą "Abejonę", kuriame atspindi valstiečių skurdas ir jų pastangos praturtėti, ieškant laimės Amerikoje ir kituose svetimuose kraštuose. "Vieną rudens dieną" atskleidžia tragišką ir šiurpų darbo žmonių gyvenimo vaizdą, didelį kaimiečių prietaringumą. Ir gražiausį apsakymą "Brisiaus galą." Tas šunies "Brisiaus galas" — mažas paveikslas, bet ir labai didelį atstoja. Skaitant jį daug naujų jausmų ir minčių kilsta, nes kapitalistiniame pasaulyje dažnai būna ir darbo žmonių panaši senatvė . . . Šuo buvo reikalingas šeiminkui, kol buvo jaunas ir stiprus. Kai paseno, tai visi jį užmiršo ir apleido. Šeiminkas, apgaulingai šaukdamas "Sa Brisiau, są". . . nusivedė jį pamiškėn ir nušovė . . .

Panašus likimas ištiko senelį valstietį Petrą Sabaliūną ("ubagas") ir Rygos vagonų fabriko buvusį darbininką Lauryną Dūdą ("Be darbo").

Apsakyme "Be darbo" J. Biliūnas pavaizdavo labai svarbų socialinės tikrovės reiškinių nedarbą.

Jame rašytojas nurodė ir išeitį iš kapitalinės išnaudotojų santvarkos: darbininkų susitelkimą į aktyvią kovą.

Rašytojas humanistas ir darbo žmonių užtarėjas

Iš kiekvieno J. Biliūno apsakymo trykšta kilnus humanizmas ir meilė žmogui. Didelė meilė nuskriaustiems ir nelaimingiems persunkia kiekvieną jo kūrinių, tai būdingiausias jo kūrybos žymės.

Apsakyme "Pirmutinis streikas" (1903 m.), pirmą kartą lietuvių literatūroje J. Biliūnas pavaizdavo proletariato galybę.

Paskutinis ir stambiausias J. Biliūno kūrinys yra apysaka "Liūdna pasaka" išleista 1907 m. Tai gražiausias rašytojo priešmirtinis literatūrinis ir idėjinis testamentas, puikiai apvainikavęs visą jo kūrybą.

"Liūdnoje pasakoje" gražiai pavaizduotas 1863 m. valstiečių sukilimas, jų kova dėl žemės ir laisvės. Šiame kūrinyje J. Biliūnas išreiškė ir 1905-1907 metų revoliucijos dvasią, nuotaikas.

Ši apysaka yra sunkus kaltinimas carizmui, su

Namas, kuriame gyveno Jonas Biliūnas 1906 m. Kačerginėje

baisiu žiaurumu numalšinusiam valstiečių mėginimą išsikovoti žmonišką teisę ir laisvę.

Kūrybinis palikimas

J. Biliūno literatūriniam palikime reikšmingiausią vietą užima jo apsakymai, kuriuose pliekiamas išnaudotojiška santvarka, reakcinė dvasininkų veikla, reiškiamos ateistinės idėjos.

Apsakymais, publicistika ir eilėraščiais J. Biliūnas praturtino lietuvių literatūrą ryškiais proletariato skurdo ir kovos vaizdais, puikiais darbo žmonių vargo ir nelaimių paveikslais.

Per nepilną dešimtmetį J. Biliūnas parašė 34 apsakymus, 17 eilėraščių, 2 vertimus, 4 literatūrinės kritikų straipsnius ir 53 publicistinius straipsnius.

Jis turėjo daug gražių kūrybinių sumanymų, kurių deja, tik nedidelę dalį spėjo realizuoti, o kitų visą, pirma laiko, nusinešė į kapus.

J. Biliūno mirtis ir jo kapas

Kaip šalnos pakąsta gėlė, J. Biliūnas mirė 1907 m. gruodžio 8 d. Zakopanėje, Lenkijoje (kur gydėsi), būdamas tik 28 metų amžiaus.

Prieš mirtį jis paliko labai gražų savo pageidavimą:

“Kad numirsiu, man pakaskit
Ant šventosios upės kranto;
Kad matytų kapas sodžių,
Kūdikėlis kur užaugau,
Kad girdėtų tą dainelę,
Motinėle ką dainavo,
Kai ant kelių mažą migdė,
Ar lopšy mane lingavo”. . .

Tačiau rašytojui ilgai teko ilsėtis Zakapanės kapinėse. Tik Tarybų Lietuvos vyriausybės rūpesčiu šis pageidavimas įvykdytas: 1953 m. liepos 1 d. jo palaikai perkelti į Anykščius ir iškilmingai palaidoti gražiame Liudiškių piliakalnyje. Ant kapo 1958 m. pastatytas gražus paminklas (autorius architektas V. Gabriūnas). Jis stovi labai gražioje vietoje — ant aukšto piliakalnio, kuris anot padavimų, supiltas karių šalmais . . . Paminklas statytas iš Anykščių žemės tašytų akmenų — (40 km. spinduliu rinktų). Tai aukštas (14 metrų) keturkampis obeliskas, kiek primenąs senovės pilies kuorą; jis simbolizuoja “Laisvės Žiburį,” tartum skelbiantį, jog iš tikrųjų įsikūnijo J. Biliūno kūrinuose puoselėta svajonė: kad Lietuvoje šviesu, gera, be ponų gyventi daug geriau . . .

Nuo paminklo papėdės matosi Šventoji upė Niūronių sodžius — rašytojo giminė.

Tarybų Lietuvos liaudis J. Biliūnui pastatė ir

antrą — amžiną paminklą iš jo darbų, kūrinų, iš skaisčios jo sielos.

Po Didžiojo Tėvynės karo Lietuvoje išleisti ir plačiai paskleisti visi J. Biliūno kūriniai — beletristika, poezija, publicistika ir laiškai, lietuvių, rusų, latvių ir kitomis kalbomis. Iš viso išleista 30 laidų, daugiau pusės milijono egzempliorių.

Tai puikiausias rašytojui paminklas, kurio nei kandys, nei rūdys neėda, nei didžiausios audros nesugriauna.

Lietuvos darbo žmonės labai gerbia ir brangina “Laimės žiburio,” “Liūdno pasakos” ir kitų kūrinų autorių J. Biliūną, šimtai žmonių, kasdieną aplanko ir pagerbia jo kapą.

Takas prie darbo žmonių rašytojo Jono Biliūno kapo niekada neužžels, jį visada lankys ir puoš visi Lietuvos žmonės.

Paminklas ant J. Biliūno kapo [arch. V. Gabriūnas, skulpt. B. Vyšniauskas]. Anykščiai, Liudiškių piliakalnis.

DEŠIMTMEČIAI, SKIRTI PAŽANGAI

Alfredas Kazlauskas

Pažangiųjų JAV lietuvių literatūros draugijos (LLD) šešiasdešimtmečio proga susilaukėme naujo leidinio („Šeši dešimtmečiai pažangos kelio“. Lietuvių literatūros draugijos jubiliejui, 175 p.), kuriame apžvelgiama intensyvi draugijos veikla. Dar 1965 m., švenčiant LLD auksinį jubiliejų, A. Petrika, vienas aktyviausių šios draugijos veikėjų, parašė darbą „LLD ir pažangieji Amerikos lietuviai“. Šis, 74-asis, draugijos leidinys — savotiškas metraštis, kuriame išdėstyti esmingiausieji draugijos ir JAV pažangiųjų lietuvių istorijos bruožai.

Apie draugijos veiklą, švenčiant jos jubiliejų, nemažai rašė mūsų spauda. Apibendrinantys tiriamojo pobūdžio straipsniai, žymių užsienio pažangiosios išeivijos atstovų raštų ištraukos verstų šį leidinį laikyti almanachu, tačiau fotonuotraukų gausumas, skelbiamos medžiagos margumas leidžia jį vadinti albumu.

Šiame albume sutelkta įvairaus pobūdžio medžiaga: dokumentai, prisiminimai, eilėraščiai, tiriamojo pobūdžio straipsniai, daugiau kaip 120 iliustracijų. Didžioji nuotraukų dalis gauta iš pačių draugijos narių asmeninių archyvų. Jos supažindina su žymiausiais LLD veikėjais — draugijos CK ir kuopų vadovybės nariais. Tokių grupinių ir portretinių nuotraukų yra apie šimtą. Likusios — dokumentinės, kuriose užfiksuoti įvairūs LLD renginiai.

Leidinyje pateikiami 22 autorių 36 straipsniai. Apžvalginius straipsnius

daugiausia rašė Tarybų Lietuvos žurnalistai ir mokslininkai. Knyga spausdinta K. Poželos spaustuvėje Kaune. Dalis albume skelbiamos medžiagos imta iš spausdintų šaltinių, tačiau daugiausia straipsnių yra originalūs, rašyti specialiai šiam leidiniui.

J. Paleckis įžanginiame straipsnyje „Ištikima liaudies reikalui“ vertina draugijos nuopelnus, pažymi jos veikimo marksistinių pobūdį. Čia išskiriamos svarbiausios draugijos politinės veiklos kryptys: Tarybų Sąjungos rėmimas ir gynimas, nuolatinis rūpinimasis Lietuvos darbo žmonių likimu, nuosekli kova už taiką, prieš naujo karo grėsmę. Siekdama kilnaus tikslo — šviesti lietuvių emigrantų mases, kelti jų politinį sąmoningumą, LLD ėmėsi svarbaus darbo — knygų leidimo.

Knygų leidimo reikšmę JAV lietuviams darbininkams iškėlė ir LLD kūrimo iniciatorius L. Prūseika. Dar 1917 m. jis rašė, kad „dirva panašiai draugijai jau seniai pribrendo Amerikos lietuviuose“. L. Prūseika knygų leidimą siejo su klasinės sąmonės ugdymu — „socialistišku supratimu“: „Juo daugiau gerų darbinikiškų knygų turėsime, — rašė L. Prūseika, — (...) tuo greičiau nutrenksime retėžius, kuriuos kapitalizmo sistema uždėjo ant žmonių dvasios ir kūno“. Daugelyje vietų L. Prūseika vadinas draugijos steigėju, nors teisingiau būtų tituluoti jį iniciatoriumi.

A. Bimba straipsnyje „Amerikos pažangiųjų lietuvių pasididžiavimas“ pažymi glaudžius LLD ryšius su visu

JAV darbininkų judėjimu, pabrėžta, kad ji „per palyginti trumpą laiką tapo ne tik kultūrinės, bet ir politinės veiklos masine organizacija“. Ir šiandien LLD „tebėra veikliausia Amerikos lietuvių kultūros ir apšvietos organizacija“. Nors šiuo metu draugijos gretos ir yra praretėjusios, tačiau LLD nariai optimistiškai žvelgia į ateitį.

Albumo medžiaga gana marga, todėl aiškumo dėlei reikėjo įvesti atskirus skyrius. Dabar tenkinamasi, kaip pažymėta įžangoje, chronologine dėstymo seka. Apie pusę albumo medžiagos sudaro istorinio pobūdžio straipsniai. Čia rasime ir Tarybų Lietuvos autorių darbų: L. Kapočiaus „LLD — pažangos ir klasinio darbininkų sąmoningumo skleidėja“, B. Raguočio „Šviesos“ 40-mečiui“, L. Petkevičienės „LLD ir Tarybų Sąjunga“ ir kt.

Bene dalykiškiausiu straipsniu reikėtų laikyti nuosekliai išdėstytą draugijos istoriją. Kiekvieno LLD veiklos dešimtmečio apžvalga palydima to laikotarpio literatūros pavyzdžiais — eilėrašciais, raštų ištraukomis ir pan. Straipsnyje apibūdinamas ne tik draugijos kultūros-švietimo darbas, bet ir politinė veikla JAV, parama Lietuvos darbo žmonių išsivadavimo kovai, Tarybų Sąjungos rėmimas.

Atskiri draugijos veikimo barai aprašyti straipsniuose „LLD leidybinė veikla“, „LLD ir periodinė spauda“, „LLD ir Tarybų Sąjunga“.

Palyginti didelis A. Bimbos straipsnis, skirtas draugijos ir pažangiosios spaudos savitarpio ryšiams. Autorius rašo: „Ypač be LLD negalima įsivaizduoti mūsų pažangiosios spaudos ne tik Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, bet iš dalies ir Pietų Amerikoje. Kita

vertus, be šios spaudos pagalbos ir LLD nebūtų išaugusi į didžiulę masinę organizaciją...“ Šiame straipsnyje glaustai apžvelgta visa JAV pažangiųjų lietuvių spauda: „Kova“, „Naujoji gadynė“, „Laisvė“, „Vilnis“, „Šviesa“, „Tiesa“, „Liaudies menas“. Leidinyje rasime duomenų ir apie kitų kraštų išėivijos pažangiąją spaudą.

Svarbus LLD veiklos baras buvo pažangaus turinio knygų leidimas. Ši draugijos veiklos sritis apibūdinama straipsnyje „LLD leidybinė veikla“. Jame, nesigilinant į leidybinio darbo dėsningumus, aptartos visos draugijos išleistos knygos, 1967 m. A. Bimbos veikalo „Klesti Nemuno kraštas“ išleidimas laikomas draugijos leidybinės veiklos pabaiga. Iš tiesų po 1967 m. buvo išleistos J. Gasiūno („Mano dešimtmečiai Amerikoje“), S. J. Jokubkos („Tėvų žemė“) ir kitos knygos. Gaila, kad niekur neminimi ilgą laiką leisti „Laisvės“ ir „Vilnies“ kalendoriai.

Draugijos narių puoselėtos internacionalizmo idėjos ir darbai apžvelgiami L. Petkevičienės straipsnyje „LLD ir Tarybų Sąjunga“. Jame apibūdinamas JAV pažangiųjų lietuvių dalyvavimas darbo žmonių judėjime „Šalin rankas nuo Tarybų Rusijos“, atskleidžiama praktinė parama Tarybų šaliai pirmaisiais jos egzistavimo metais.

Leidinyje pateiktas pluoštas straipsnių ir apie draugijos apskričių ir kuopų veiklą. Įdomus R. Mizaros straipsnis „Lietuviškas spausdintas žodis Amerikoje“, kuriame apibūdinama JAV lietuvių spaudos istorija. Albume keliais eilėrašciais reprezentuojama ir išėivijos proletarinė literatūra: J. Kaškaičio („Naujoji Lietuva“), S. Jasilionio („Kas čia dėjos, kas įvy-

ko", „Nelaukie, sesute"), J. Baltrušaičio dar 1905 m. išverstas „Internacionalas" ir kt. Vis dėlto pačių išėivijos visuomeninių veikėjų ir literatų raštų galėjo būti ir daugiau. Juoba kad leidinyje rasime ir mažiau reikšmingų, ne tokių aktualių smulkių straipsnelių („Vidiniai nesutarimai Palmerio reakcijos metais", „Sklokos įtaka Draugijos veiklai" ir kt.).

Albumo sudaryme, jo struktūroje pastebimas siekimas vadovautis moksliniais principais. Šiuo atveju galima buvo daugiau dėmesio skirti leidybinės veiklos dėsningumams, išleistų knygų meninei ir mokslinei vertei, jų pasirodymo reikšmei. Leidinyje esama smulkių netikslumų: vienuose straipsniuose žymimos net nuorodos, kitur nepaminėta autoriaus pavardė. Sakoma, kad 1919 m. LLD nariai, dalyvavę judėjime „Šalin rankas nuo Tarybų Sąjungos" (p. 163), nors tais metais TSRS dar neegzistavo, vienur rašoma LLD, kitur — ALDL ir pan. Beje, prie skelbiamos pavardžių rodyklės gražiai galėtų derintis ir LLD išleistų knygų sąrašas.

Bet vien pažintine ir moksline verte šio jubiliejinio leidinio reikšmė nesiriboja. Gausiai iliustruotas albumas yra paminklas, įamžinąs ištikimus mūsų bičiulius užsienyje, įvertinąs jų nuoširdų triūsą visuomeninei pažangai ir socializmui.

NAUJAI POEZIJOS KNYGAI IŠĖJUS

“KELIAUJAM BAIGTI, KĄ PRADĖJĘ”

Vincui Giedrai, tarybiniam poetui ir prozaikui, šiemet sukanka keturiasdešimt septyni metai [gimė 1926.1.13. Viekšniuose, Akmenės rajone]. Baigęs Merkinės gimnaziją, Merkinės valsčiuje dirbo komjaunimo organizatoriumi, paskui Varėnos rajono laikraščio “Tarybinis balsas,” dar vėliau žurnalo “Moksleivis” redakcijoje. 1950 m. pradėjo spausdinti eilėraščius, o po ketverių metų iš spaudos išėjo pirmasis jauno poeto poezijos rinkinėlis “Kryžminė ugnis.” Parašė romaną “Užkeikti namai,” spausdino apsakymus, parašė nemaža knygelių vaikams. Kitos poezijos knygos — tai “Nelinksta vėtroj qžuolai,” “Skaidrioji versmė,” “Eina į mišką medžiai,” na, o neseniai — praėjusių metų pabaigoje — poezijos mylėtojus pradžiugino eilėraščių knyga “Vingiai.”

Spausdiname V. Giedros sonetus ir eilėraščius iš paskutinės čia paminėtos knygos.

REDAKCIJA

Palikta sodyba

Prie šito liūno gūžėsi gryčia.
Ją daugel metų laikė man atvertą.
Neliko jos. Išsivedė iš čia
nauja lemtis naujų artojų karta.

Tai ko dabar beieškai, bežiūri?
Vejos, kurią numynė vaiko pėdos?
Viensėdiškos romantikos, kuri
miestiečiams vis dar laumių rūbais rėdos?

Gėrėkis: trūni kraigo lūžgaliai,
dagiai ir kiečiai gožia atkakliai
langelių griaučius, pamatą vargingą.

Praeis gižios nostalgijos ruduo;
jis — kaip to liūno dumblinas vanduo,
kuris net kojoms nusiplaut netinka.

Kūryba

Skaičiau eilėraštį. Jame
aukštų materijų nebuvo:
slėny vingrus upelis sruvo,
ir miglos rangėsi žeme.

Nuo medžių ryto spinduliai
lyg nuo korių medus varvėjo,
ir pieva, budinama vėjo,
alsavo tyliai ir giliai . . .

Akis pakėliau nuo eilių
ir pamačiau panašų vaizdą:
medžius, upelį, ryto žaizdra
ir pievą, nubertą gėlių.

Ir taip šita puiki vieta
išvien eilėraščiu alsavo,
kad rodės man: nuplajavo
poeto kūrinį gamta.

☆ ☆ ☆

Tiktai kvailiai neturi žemėj priešų,
tiktai bailiai nepatiria pavojų . . .

Gūžiuos, bėdų prispaustas, bet laimingas,
kad ši tiesa nekinta niekuomet.

Nerimas

Kietėja su metais valia ir delnai,
įpranta jausmų neparodyti veidas . . .
Nors sielą nugairino įvykių kaitos,
tačiau tik jautresnė paliko jinai.

Labiau ir brolybe, ir meile gėries,
skaudesnės — beprasmiškos kančios ir mirtys.
Ir kartais eini nuo gyvenimo girtas
bent kiek prablaivėti nuo vyno taurės . . .

Ir vėl neramu. Tartum kalnas užgriūna
galybė troškimų, netapusių kūnu,
galybė atsakymų nesurastų.

Tegul ateitis kad ir užmarštį lemia,
vis tiek nesinori nueiti į žemę,
tiktai pakartojus buvimą kitų.

Tąsa

Žiūriu staiga — jau ir pražilti spėjom,
ir nuveikėm gyvenime kai ką.
Gal ir mažiau, nei patys sau žadėjom,
bet kurgi ta troškimų pabaiga?

Ir nelaimingi buvom, ir laimingi,
ir nykom, ir žydėjome gražiai.
Sutikome žmonių, kurie mums labo linki,
ir, ačiū dievui, priešų nemažai.

Štai ir dabar — tūžmingi ir paniūrę —
jie iš visų tamsių pakampių žiūri,
ir zvimbiam akmens, dosniai mums skirti.

O mes keliaujam baigti, ką pradėję;
matyti, esam dar šio to verti,
jei mūsų priešų gretos neretėja.

Draugystė

Malonu, kad bičiulių gausu,
bet iš kur šilumos tiek paimti,
kad užtektų visus apdalinti?
Retas užgema dvasios Krezu.

Vieną gerą bičiulį turiu,
ir likimui galiu padėkoti, —
jo ilgai man reikėjo ieškoti,
tad į jį kaip į laimę žiūriu.

Ir stebiuosi, išvydęs, kaip greitai
moka žmonės draugystėn sueiti
svečiuose, traukiny ar bare.

Tik, kai šitoks draugysčių mėgėjas
savo dešinę tiesia priėjęs,
man baugu, kad nesmogtų kaire.

“RUSŲ PAŽANGIOSIOS KULTŪROS VAIDMUO XVIII—XIX A.

A. PALONIETIS

Rusų mokslas XVIII-XIX a. padarė svarbius atradimus, o rusų technikai — didžius išradimus.

Dar ir dabar daugelio šalių žmonės žino senovės rusų mokslo korifėjų vardus: genialaus mokslininko-enciklopedisto M. Lomonosovo, pirmojo rusų elektriko, fiziko V. Petrovo, įžymaus matematiko N. Lobačevskio, rusų fiziologijos tėvo I. Sečionovo, pasaulinio masto mokslininko-chemiko D. Mendelejevo ir kitų.

Įžymūs laimėjimai gamtos mokslo srityje yra susiję su materialistinės pasaulėžiūros kūrimu Rusijoje, tokių stambių mokslininkų kaip A. Radišcevas, didžiųjų revoliucinių demokratų Gerceno, Bielinskio, Černyševskio, Dobroliubo ir kitų.

Liaudies kūrybinės jėgos pasireiškė ne tik mokslo srityje, bet ir sukūrė daug įžymių literatūros bei meno kūrinių. Įžymusis proletarinis rašytojas Maksimas Gorkis rašė: “Niekas Europoje nesukūrė tiek nuostabaus grožio tokiomis neapsakomai sunkiomis sąlygomis . . .”

Niekur per nepilnus šimtą metų nepasireiškė tiek ryškaus didžiųjų vardų žvaigždyno kaip Rusijoje . . .”

Carizmas — kultūros priešas

Rusijos carinė valdžia visais būdais stabdė pažangiosios kultūros vystymąsi, trukdė plisti švietimui liaudyje, į liaudies masių atsilikimo ir nekultūringumo išlaikymą žiūrėjo kaip į priemonę savo viešpatavimui išlaikyti, persekiojo ir žlugdė iš liaudies kilusius talentus.

Įžymusis mokslininkas, biologas I. Mečnikovas buvo priverstas 1887 m. palikti Rusiją ir apsigyventi Paryžiuje, kur iki mirties (1916) dirbo L. Pastero institute. Jis padarė daug įžymių mokslinių tyrimų patologijos, mikrobiologijos ir imunologijos srityse.

Garsusis rusų botanikas fiziologas — darvinistas Kl. Timiriazovas buvo puolamas ir persekiojamas kaip bedievis.

Genialaus mokslininko K. Ciolkovskio atradimai aerodinamikos ir raketinės technikos srity-

se caro valdžios nebuvo pripažinti, mokslininkas turėjo gyventi ir dirbti tolimame Rusijos užkampyje — Kalugoje.

Pasaulinio masto rašytojas L. Tolstojus buvo puolamas ir persekiojamas, o 1901 m. atskirtas nuo rusų bažnyčios — cerkvės.

Buržuazija visur propaguodavo individualizmą, egoizmą, ištikimybę carui, atsižadėjamą demokratijos ir revoliucijos. Reakcinių ir religinių teorijų šalininkai neigė galimybę pažinti pasaulį ir visuomenės vystymosi dėsninumus. Jie ragino nesigilinti į gamtos paslaptis, atsakyti klasių kovos ir pasikliauti tik dievu.

Tamsybininkų teoretikų devizu tapo jų žodžiai: “Tepasislepia saulė, tegyvuoja tamsa”.

Masiniais tiražais buvo leidžiamos knygos tamsinančios liaudį, šmeižiančios darbo žmonių išsivadavimo judėjimą, demokratiją ir geriausias, revoliucines rusų liaudies tradicijas.

Pažangiųjų kultūros veikėjų kūryba

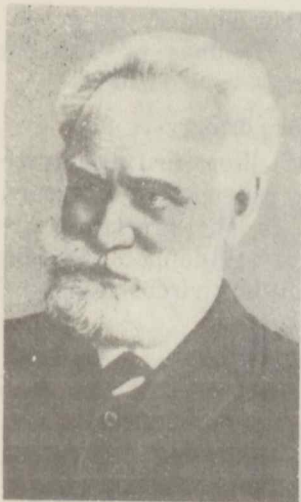
Tačiau pažangieji rusų mokslininkai remdamiesi materialistine teorija vis giliau skverbėsi į gamtos paslaptis ir kūrė naujus mokslo veikalus.

Didelio pasiaukojimo mokslui pavyzdys yra įžymiųjų rusų mokslininkų I. Mečnikovo, I. Pavlovo ir K. Timiriazovo veikla.

Ilja Mečnikovas (1845-1916) buvo biologas-materialistas ir ateistas, aktyvus kovotojas už pažangiųjų mokslą. Jis savo mokslinius darbus paskyrė organizmų gyvenimui ir mirčiai.

J. Mečnikovo darbai labai daug padėjo mokslininkams suprasti infekcinių ligų prigimtį, išmokti jas gydyti ir vykdyti jų profilaktiką. Jis buvo išrinktas beveik visų pasaulio mokslų akademijų garbės nariu.

Garsusis fiziologas Ivanas Pavlovas (1849-1936) savo materialistiniu mokymu apie aukštąją nervinę gyvulių ir žmogaus veiklą, apie sąlyginius refleksus įgalino prasiskverbti į žmogaus psichikos paslaptis, atskleisti daug sudėtingų procesų, vykstančių galvos smegenyse.

Ivanas Pavlovas

Nikolajus Žukovskis

Aleksandras Blokas

Maksimas Gorkis

I. Pavlovo mokslas biologijos ir medicinos srityje buvo labai didelis žygdarbis liaudžiai. Jis rašė: "Ką bedaryčiau, nuolat galvoju, kad tuo tarnauju, kiek man leidžia jėgos, visų pirma savo tėvynei, mūsų mokslui". Tarybų valdžios metais I. Pavlovas padarė didelius atradimus, nagrinėdamas aukštąją nervinę veiklą.

Ižymus botanikas, fiziologas Kl. Timiriazėvas buvo vienas iš stambiausių augalų fiziologų — darvinistų XIX a. antroje pusėje, jo mokslas labai daug padėjo pakėlimui žemės ūkio.

Rusų aviacijos tėvas Nikolajus Žukovskis (1847-1921) sukūrė teorinius aviacijos ir lėktuvų gamybos pagrindus. Jis daug dirbo, padėdamas kurti naują, tarybinę aviaciją.

Genialus mokslininkas K. Ciolkovskis (1857-1935) sukūrė reaktyvinių skridimų teoriją ir pagrindė skridimo į kosmosą galimybę. Jo mokslą, mūsų laikais įgyvendino tarybinė liaudis.

Didelis meno pakilimas

XIX a. antroje pusėje didelį meno pakilimą padarė garsūs rusų dailininkai — realistai: V. Perovas, I. Kramskojus, I. Repinas, I. Šiškinas ir labai ižymus dailininkas — batalistas V. Veresčiaginas (1842-1904), žuvęs Rusijos-Japonijos karo pradžioje. Jo kūryba smerkianti socialinę ir nacionalinę priespaudą, padarė tikrą perversmą tos rūšies mene ir paveikė ne tik Rusijos liaudį, bet ir kitų šalių.

V. Veresčiagino kūryba ugdė ir ugdo humanizmą, liaudies meilę ir kovą už taiką.

Jo kūrinių parodos, tai labai didelis ir reikšmingas, peranksti žuvusio, garsaus daili-

ninko kūrybinis palikimas, visur masiniai lankomas, su didžiausiu įdomumu, o ypač pažangiųjų darbo žmonių.

Pažangieji rusų rašytojai ėjo su revoliucine liaudimi

Nors Rusijoje siautėjo žiauri carinė reakcija, bet pažangieji rašytojai nepalūžo, o ėjo su revoliucine liaudimi.

Ižymūs rusų poetai A. Blokas (1880-1921) ir V. Briusovas (1873-1924) įveikė literatūros atitrūkimą nuo gyvenimo, kūrė pagal rusų realistines literatūros tradicijas.

A. Blokas tapo Rusijos revoliucijos dainiumi, o V. Briusovas vėliau įnešė didelį indėlį į tarybinės poezijos vystymą. Labai didelį vaidmenį rusų ir pasaulinėje literatūroje suvaidino garsūs rusų rašytojas Maksimas Gorkis (Peškovas), (1868-1936).

Jo kūriniai "Dugne", "Miesčionys", "Motina", "Priešai" ir kiti negailestingai pliekė buržuazinę visuomenę, miesčioniškumą, kovojo už laisvę ir tiesą.

M. Gorkio žodžiai "Žmogus — tai skamba išdidžiai" kėlė žmonių pasitikėjimą savo jėgomis, žadino geriausius ir gražiausius žmogaus sielos broožus.

Jis davė pradžią proletarinei literatūrai Rusijoje ir socialistiniam realizmui.

Gražiai pasireiškė kūryboje A. Čechovo, V. Korolenkos, D. Mamino-Sibiriako talentai. Dabar viso pasaulio žmonija žino ir labai gerbia didžiuosius rusų rašytojus: Puškiną, Lermontovą, Gogolį, Nekrasovą, Turgenevą, Gerceną,

Sčedriną, L. Tolstojų, Tarasą Ševčenką ir kitus.

Garsusis rašytojas Levas Tolstojus (1828-1910) sukūrė daug naujų puikių kūrinių: „Prisikėlimas“, „Karas ir taika“, „Chadži Muratas“, „Anna Karenina“ ir kitus.

Kritiškai vertindamas rusų bažnyčios-cerkvės ir jos tarnų darbą jis rašė: . . . „Kaip aš galiu tikėti cerkvei, kuomet ji į giliausius žmogaus sielos klausimus atsako pasigailėjimo vertomis nesąmonėmis, apgavimais ir dar gi tvirtina, jog kitaip atsakyti niekas neturės drįsti. Jeigu popai lieps per pamaldas, visą laiką šaukti „ilgiausių metų“!, dievobaimingai Kotrinai ištvirkėlei — nejaugi privalau už ją melstis? Lieps jie prakeikti, išdeginti ir iškart mano brolius, ir aš privalau paskui jį šaukti aną temą? Lieps man eiti gerti vyną iš šaukštelio ir siekti, kad tai ne vynas, bet kūnas ir kraujas, ir aš privalau daryti? Juk tai baisu! Būtų buvę baisu . . . , bet senai jų niekas nebeklauso . . . Kai kilsta dvasios rūpesnis, mokyti žmonės eina prie išmintingų galvotojų, o bemoksliai eina į atskalas. Senai jau popai betarnauja silpnapročiams ir apgavikams“. . . Rusijos pravoslavų bažnyčia prakeikė L. Tolstojų, jis mirė 1910 m.,

bet mokslo ir tiesos neatsižadėjo.

Proletaristo vadas V. Leninas L. Tolstojų vadino „Rusijos revoliucijos veidrodžiu“.

Tautų literatūrų draugystė

Tarybų Sąjungos tautų literatūrų draugystė sena ir turi gilią šaknis, paremtas tų literatūrų vystymosi tradicijomis. Tą labai gražiai patvirtina A. Puškino kreipimasis į Adomą Mickevičių jo žodžiais tariant — „tautos, kivirčius pamiršę, į didžią šeimą susivienys“.

Ižymieji rašytojai: A. Puškinas, M. Lermontovas, N. Gogolis, L. Tolstojus ir kiti davė ryškius Rusijos tautų buities ir papročių paveikslus, žmonių charakterius ir sukūrė ideologinius pagrindus tai idėjinei platformai, kad sujungti visas tautas prieš carizmą.

Lietuvos darbo žmonės ir pažangieji rašytojai visada ėjo su Rusijos revoliucine liaudimi, skelbė tautų solidarumo idėjas literatūroje V. Mickevičius-Kapsukas, J. Janonis prabilo ugningu šaukimu į visas Rusijos tautas — „Kelkis, Rusija“!, „Neverkit pas kapą“ ir kitais revoliucinės poezijos posmais.

Daug revoliucinių eilėraščių tapo lietuvių liaudies mėgstamomis dainomis.

Tarybų Lietuvoje labai populiarius Valstybinės filharmonijos vokalinis-instrumentinis ansamblis „Nerija“, kuriam vadovauja R. Bieliauskas. Kolektyvas taip pat gastroliauja kitose broliškose respublikose, koncertavo Lenkijoje, Vokietijos Demokratinėje Respublikoje.

PASAULIO PIGMĖJAI

Doc. Giedrė Tallat-Kelpšaitė-
Niunkienė

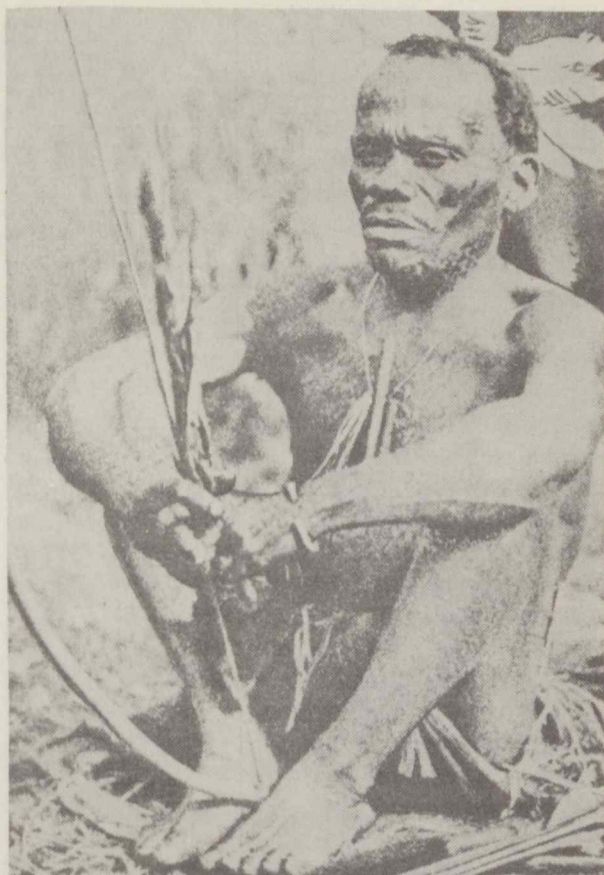
Beveik visos pasaulio tautos yra sukūrusios pasakų, padavimų bei legendų apie mažus žmogeliukus — neužaugas, nykštukus, gnomus, liliputus. Sie dažniausiai jautrūs, geri, teisingi herojai nėra vien liaudies išmonė. Mūsų planetoje tikrai esama žemaūgių genčių, kurios paprastai vadinamos pigmėjais. Antropologijoje pigmėjais yra vadinamos Centrinės Afrikos žemaūgių žmonių gentys, morfologiniais kūno požymiais artimos negrams. Kiek aukštesni žmonės vadinami pigmeoidais, jie gyvena Pietryčių Azijoje — Andamanų salyne, Malakos pusiasalyje, Naujojoje Gvinėjoje ir kai kuriose Melanezijos salose. Ramiajame vandenyne. Pigmeoidinių žmonių tipų yra negridų ir australidų didžiosiose rasėse. Jų nesama tarp europidų ir mongolidų.

Pigmėjas — graikiškos kilmės žodis. Seniausia užuomina apie pigmėjus yra Senosios Egipto Karalystės didiko Chircufo pasakojime, jis giriasi iš vieno žygio atvežęs jaunajam faraonui neužaugą. Užrašas datuojamas III tūkstantmečiu pr. m. e. Pasakojime minėtas Chircufo neužauga vadinamas dng. Šis pavadinimas išliko Etiopijos tautybių kalbose (amharų kalba — deng arba dang).

Pigmėjais paprastai vadinami ne aukštesni kaip 150 cm žmonės. Tačiau priklausomai nuo rasės, geografinių ir kitokių sąlygų jie užauga keliolika centimetrų žemesni ar aukštesni. Moterys paprastai esti mažesnės už vyrus. Suaugęs pigmėjas vidutiniškai sveria 37 kg.

Afrikos pigmėjai — negrilai — ir šiuo metu gyvena nedidelėmis, grupėmis Centrinės Afrikos atogrąžų miškuose, Kongo, Ogovės ir Iturio upių baseinuose. Kadaisė jų gyventa beveik visoje tropinėje Vakarų Afrikoje, tačiau, į tas

Giedrė Tallat-Kelpšaitė-Niunkienė — istorijos mokslų kandidatė, Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto docentė, dėsto pasaulio tautų etnografiją, kraštotyryą ir TSRS istoriją. Tyrinėja lietuvių liaudies medžiaginę ir dvasinę kultūrą. Yra paskelbusi mokslinių straipsnių lietuvių liaudies audinių, audimo staklių raidos ir kitais etnografijos klausimais.

Šventiška pasipuošęs Iturio pigmėjas.

žemes atsikėlus bantu tautoms, pigmėjų grupės izoliavosi ir susispietė sunkiai prieinamose džiunglėse.

Gabone ir pietinėje Kameruno dalyje gyvena pigmėjų gentys — bekvi ir akoo. Ubangio (Kongo intako) upės žiotyse gyvena gentis babinga, o į pietus nuo Kongo upės — bačva genties pigmėjai. Manoma, kad šių genčių pigmėjų esama apie 50 tūkst. Jie daugiau ar mažiau susimaišę su negrais. „Gryniausi“ pigmėjai gyvena Iturio atogrąžų giriose. Jų priskaičiuojama apie 35-40 tūkst. Iturio pigmėjams priklauso efe, bambuti, bakango, aka gentys. Kiek nuošaliau nuo visų kitų, Ruandoje, gyvena batva pigmėjų gentis. Žymus pigmėjų tyrinėtojas austrų mokslininkas G. Šebesta Centrinėje Afrikoje priskaičiuoja apie 80 tūkst. pigmėjų. Įdomu, kad pigmėjai neturi vieno pavadinimo. Bantu negrai visas žemaūges gentis vadina batva, bačva, batua, tai reiškia — žemaūgiai, maži žmonės.

Afrikos pigmėjai neturėjo ir neturi savo kalbos. Jie kalba savo kaimynų negrų bantu genčių kalbomis. Antropologiniu požiūriu Afri-

Pasiruošęs medžioklei pigmėjas.

kos pigmėjai — atskira mažoji, arba antrinė, negrilių rasė, įeinanti į didžiosios negridų rasės sudėtį. Jų esminis požymis — žemaūgiskumas (vyrų — 144-146 cm, moterų — 136-138 cm). Kiti jų morfologiniai požymiai bendri visiems negridams: plati nosis, storos lūpos, susiraitę tamsūs plaukai, tik oda šiek tiek šviesesnė.

Afrikos pigmėjai — tikri džunglių vaikai. Nuo pat gimimo glaudžiai suaugę su juos supančia gamta. Verčiasi medžiokle, maisto rinkimu, žvejyba. Svarbiausias moterų užsiėmimas — rūpintis maistu. Po kaklu pasikabinusios krepšius iš rotango palmės stiebelių ir mangonų lapų, jos drauge su vaikais aplink stovyklavietę ieško šakniavasių, riešutų, valgomųjų žolelių, vikšrų ir t. t. Pririnkusios krepšius gamtos dovanų, gamina maistą — kepa ant iešmo mėsą, verda manioką, kepa pelenuose bananus. Pagrindinis vyrų užsiėmimas — medžioklė. Kaip varovai dažnai jiems padeda ir moterys. Medžiojama lankais, strėlėmis, ietimis, peiliais bei nedideliais tinklais. Į kurio

pigmėjo pastatytą tinklą patenka žvėris, tam priklauso garbė užmušti žvėrį ir pasiimti daugiau mėsos. Likusioji mėsa padalijama po lygiai visiems genties nariams, nesvarbu, ar jie medžiojo, ar ne. Pagal genties papročius medžiojama griežtai nustatytame plote, priešingu atveju tarp genčių gali kilti nesutarimų. Sumedžiojus dramblių ar kurią kitą stambų žvėrį, rengiama puota. Pigmėjai linksminasi, geria palmių vyną, visą naktį šoka ritualinius, medžioklę, imituojančius, šokius.

Pigmėjai gyvena nedidelėmis grupėmis, maždaug po 150 žmonių. Būstas — lapais dengta bambuko stiebų palapinė. Anksčiau pigmėjai stovyklavietę keisdavo maždaug kas keturias savaites, kai išrinkdavo maistą ir sumedžiodavo visus žvėris. Dabar kai kurios pigmėjų gentys gyvena sėsliai nedideliuose kaimeliuose, tik medžioti išvyksta ilgesniam laikui.

Pigmėjai tiesūs, nuoširdūs, gana ramaus būdo žmonės. Gyvena porinėmis šeimomis.

Iturio pigmėjų tikėjimai — maginio pobūdžio. Jie garbina miško dvasias, totemus.

Tarp pigmėjų ir jų kaimynų negrų nuo seno susiklostę glaudūs ir savotiški tarpusavio santykiai, kurie remiasi laisvu susitarimu. Paprastai kiekviena negrų gentis globoja tam tikrą skaičių netoli gyvenančių pigmėjų. Pigmėjai parūpina savo "šeimininkams" žvėrienos, medaus bei kitų miško gėrybių, o mainais gauna bananų, vaisių, metalo dirbinių.

Apskritai Afrikos pigmėjų ekonominis, socialinis ir kultūrinis lygis žemesnis, negu gretimų negrų genčių. Tačiau civilizacija, skverbdamasi į nuošaliausius Centrinės Afrikos kampelius, neaplenkia ir pigmėjų, kurie vis labiau "modernizuojasi."

Pigmeoidinių žmonių, vadinamų negritais, gyvena ir Pietų Azijoje, Bengalijos įlankoje esančiose Andamanų salose, Malakos pusiasalio kalnuotose srityse (semangai) bei Filipinų archipelago Lusono saloje (aeta). Iš viso Pietryčių Azijoje dabar gyvena 75 tūkst. negritų. Jie verčiasi augalinio maisto rinkimu, medžiokle ir iš dalies žvejyba.

1910 m. anglų gamtininko A. Volastono ekspedicija į Naujosios Gvinėjos vakarinę dalį pirmą kartą susidūrė su žemaūge kalniečių gentimi tapirais, gyvenančiais Tapiro kalno pašlaitėse. Nuo tada mokslo pasaulyje imta kalbėti apie Naujosios Gvinėjos pigmėjus. 1935-1936 m. Tapiro pigmėjus tyrė olandų antropologinė ekspedicija. Dabar žinoma, kad

centrinėje, kalnuotoje Naujosios Gvinėjos dalyje, keliolikoje vietų gyvena pigmėjai ir pigmeoidai. Jie susibūrę daugiausia 1-2 km aukštyje, atogrąžų miškais apaugusių kalnų slėnių šlaituose. Kiek pigmėjų yra Naujojoje Gvinėjoje, niekas tiksliai nežino. Manoma, kad apie 5-10 tūkst. Šiuo metu žinomos kelios jų gentys: pesechemai, goliatai, oetakvai, timorinai, demai ir tapirai. Žemiausio ūgio yra tapirai (145-155 cm), gyvenantys vakarinėje Naujosios Gvinėjos dalyje — Iriane. Tapirai daugiausia apskritagalviai, plataus veido, plačianosiai, raitytais plaukais, juosvai rudos odos. Antropologiškai Naujosios Gvinėjos pigmeoidai priklauso Melanezijos mažosios rasės negritų ir papuasų tipams.

Tapirai, kaip ir kitos kalnų pigmėjų gentys, gyvena nedideliuose, keliolikos lūšnų kaimeliuose. Aplink būstus, kartais statomus ant neaukštų polių, įrengiami daržai, kuriuose auginami batatai, tabakas, bananai ir kt. Pagrindinis vyrų užsiėmimas — medžioklė ir mainai su gretimomis gentimis. Moterys renka maistą, rūpinasi jo gaminiu.

Nepaisydami vėsaus klimato, Tapiro pigmėjai vaikščioja nuogi, tik plaukus, saugodami nuo drėgmės, prisidengia specialiais tinkleliais. Naujosios Gvinėjos, kaip ir Centrinės Afrikos, pigmėjai neturi savo kalbos. Jie kalba papuasų tarmėmis ir yra jiems artimos kultūros. Vos prieš keliasdešimt metų Naujosios Gvinėjos pigmėjai gyveno naująjį akmens amžių, naudojo akmens, medžio ir kaulo įrankius.

Apie pigmėjų ir pigmeoidų kilmę esama įvairiausių nuomonių. Buržuaziniame moksle tebegyvuoja antropologo I. Kolmano ir etnografo V. Smidto sukurta "pigmėjų teorija," pagal kurią seniausieji oikumenos gyventojai buvę žemaūgiai. Pagal šią teoriją visos dabartinės rasės tolimoje praeityje turėjo pergyventi "pigmėjų" fazę. Šią hipotezę pagrįstai kritikavo ir antropologai, ir etnografai. Plačiau paplitusi nuomonė, kad pigmėjai ir pigmeoidai ne žmonių rasių evoliucijos praeitoji pakopa, o kai kurių didžiųjų rasių lokalinė atmaina, susiformavusi specifinėmis gamtinės aplinkos ir izoliacijos sąlygomis. Esminių antropologinių skirtumų tarp Centrinės Afrikos pigmėjų ir negridų rasės iš vienos pusės ir tapiro pigmėjų bei papuasų — nesama. Tai rodo jų antropogenetinį bendrumą ir paneigia nuomonę, kad pigmėjai ir pigmeoidai — aukštųjų gyventojų degradacijos (ūgio sumažėjimo) išdava.

Žymus tarybinis antropologas V. Aleksejevas savo monografijoje "Žmonių rasių geografija" (Maskva, 1974) rašo, kad pigmėjų žemaūgiškumui atsirasti galėjo turėti įtakos visas kompleksas priežasčių. Pirmiausia, vienodas, neįvairus maistas bei nuolatinis jo trūkumas. Antra, turėjo reikšmės ir kai kurių būtinų organizmo augimui mikroelementų (kalcio, fosforo, stroncio) trūkumas dirvoje, iš kur juos išplauna atogrąžų liūtys. Be abejo, galėjo būti ir kitų priežasčių, kaip klimatiniai ir biotopiniai reiškiniai. Esant labai drėgnam orui atogrąžų miškuose, mažesnio ūgio žmogus lengviau prisitaiko prie drėgmės pertekliaus. Be to, žemaūgiams pigmėjams tankiuose atogrąžų miškuose ir medžioti lengviau.

Kada susiformavo pigmėjai ir pigmeoidai, dar nenustatyta, tačiau, be abejo, tai įvyko seniai, ne vienu metu ir įvairiose vietose. Galimas dalykas, kad to proceso ištakos siekia vėlyvąjį paleolitą, o gal net senesnius žmonijos istorijos laikotarpius.

Eugenijus MATUZEVIČIUS

Pirmoji tyla

Dabar tik atminimuose

Atgyja vėl

Pirmoji pokario dienų tyla,

Kuri tada mums lyg stebuklas buvo.

Net iš pradžių

Priprasti nemokėjom.

Ir būdavo taip keista, net baugu,

Tarytum tyčia tykotų kažkas,

Norėdamas ir vėl

Riksmams ir šūviais, ir mirtim

Suplėšyti, išniekint, sudraskyt

Tylos palaimą ir stebuklą

Ir iš tavęs

Atimti paskutinę viltį...

Dabar, žiūrėdamas

Pro metų sąvartas

Ir patirties klodus,

Pavydžiu aš

Anų dienų tylos,

Kuri tada stebuklas buvo.

Vilties ir nerimo

Stebuklas pirmapradis — —

Dabar tyla

Kitokia būna.

KELIOS PASTABOS APIE MOTERIS

ŽURNALISTĖS BANGOS LUKOŠEVIČIENĖS KALBA, PASAKYTA
NEW YORKO LIETUVIŲ MOTERŲ KLUBO SURUOŠTAME
TARPTAUTINĖS MOTERS DIENOS MINĖJIME KOVO 6 D.

Pusę žmonijos sudaro moterys. Pusę visų žmonijos rūpesčių ir darbų pakelia ant savo darbščių rankų moterys-vyrų draugės, bendražygės, žmonos ir dukterys. Visą žmoniją bemiegėm naktim išsupta lopšyje mūsų gerosios motinos. Nepasveriami, neišmatuojami ir neaprašomi didžiuliai moterų nuopelnai žmonijai, tačiau žmonija ligi šiol dar nepadegė visų skolų joms. Kiek dar šalių pasaulyje, kur moterys tebėra užguitos, išnaudojamos. Už tą patį darbą gauna mažesnę atlyginimą, neturi balsavimo teisių. Daug kur dar ir religiniai prietarai neleidžia moteriai atsistoti šalis vyro kaip lygiateisei jo partnerei. Sunkiai gyvena didžioji dauguma Lotynų Amerikos šalių moterų. Brazilijos ir Urugvajaus, Paragvajaus ir Bolivijos, Gvatemalos ir Argentinos, Haičio ir Kolumbijos moterys nebenori pasilikti beteisės. Jos kovoja už savo teises, už pažangą, demokratiją ir taiką. Jų kova sunki ir atkakli. Bet savo kovoje jos ne vienišos. Su beteisėmis moterimis solidarizuojasi viso pasaulio moterys. Pačioms opiausioms moterų problemoms aptarti ir numatyti kelius joms spręsti 1975 metai Suvienytųjų Nacijų Organizacijos (arba Amerikos lietuvių vadinamos Jungtinių tautų organizacijos), buvo paskelbti Tarptautiniais moterų metais. Reikšmingais Tarptautinių moterų metų įvykiais tapo Pasaulinė konferencija Meksikoje ir Pasaulinis moterų kongresas Berlyne. Meksiko mieste dalyvavo moterų delegacijos iš 133 pasaulio šalių. Konferencijos tikslas buvo lygiateisiškumas, pažanga, taika. Konferencijoje vyko aštri politinė ir ideologinė kova, kurioje pergalę iškovoję pažangios jėgos. Konferencijoje priimtuose dokumentuose kalbama apie visišką moterų lygiateisiškumą visose veiklos sferose: šeimoje, moksle, darbe, visuomeninėje ir politinėje veikloje. Konferencijoje priimti dokumentai, gili moterų padėties pasaulyje analizė tapo pamatu Jungtinių Tautų generalinės asamblėjos trisdešimtojoje sesijoje priimti specialią rezoliuciją apie moterų padėtį visuomenėje ir pasaulinį veiklos planą šiais klausimais dešimčiai metų. Kas yra akcentuojama šiame plane? Moterų ir vyrų lygiateisiškumas

šeimoje. Kiekviena susituokusiųjų pora privalo laisvai be diskriminacijos, spręsti šeimos gyvenimo klausimus. Vienodas apmokėjimas moteriai už tą patį darbą, kaip ir vyrui, jos lygi su vyru teisė į darbą, mokslą, padėtį visuomenėje.

Žinoma, tai nereiškia, kad priėmus tokius reikšmingus dokumentus jau išsprendė visos moterų problemos. Deja, daugelis moterų ir toliau pasiliko tokioje pačioje padėtyje, kaip ir anksčiau. Taip jau yra kapitalistiniame pasaulyje, kad kiekvieną dargi patį elementariausią teisę reikia iškovoti. Dokumentai tikrai atkreipė dėmesį į tai, už ką reikia kovoti ir paragino laisvas ir lygiateises pasaulio moteris solidarizuoti su beteisėmis, padėti joms šioje nelengvoje kovoje. Tarybinės šalies moterys Tarptautinių moterų metų paskelbimą sutiko su džiaugsmu. Jos visada solidarizuojasi su tuo kas pažangu, kas daro gyvenimą gražesnę, prasmingesnę.

Šikūmetinė Kovo aštuntoji Tarybų šalies gyventojoms ypatinga — moters diena. Šiais metais sukanka 60 metų nuo Spalio socialistinės revoliucijos, kurios pergalė išvadavo jas iš socialinės ir politinės priespaudos, suteikė lygiateisiškumą visose gyvenimo srityse. Tarybų Sąjungoje darbščiosios moterys didžiai vertinamos. Liaudies pagarba ir meile apgaubtos mūsų motinos. Kasmet gerėja kiekvienos šeimos materialinės ir kultūrinės sąlygos.

Taip jau priimta, kad įvykių istorinį ir praktinę reikšmę galima geriausiai įvertinti tik praėjus tam tikram laiko tarpui. Šiašiasdešimt metų tai jau pakankama laiko atkarpa, kada jau galima atsigręžti atgal ir pažiūrėti kas gi padaryta?

1917 metais, tuojau po Spalio revoliucijos pergalės, ne vienas užsienio stebėtojas" Lenina vadino "Kremliaus svajotoju" ir netikėjo gražiausių jo svajonių realuma. Daugelis netikėjo, kad revoliucijos liepsnos neužgesins pilietinio karo kulkų lietus, kad šimtmečius ponų išnaudota, beraštė ir užguita Rusijos liaudis apgins jauną Spalio tėvynę nuo vidaus ir užsienio priešų, atstatys ir išvystys nualintą ir nuteriotą liaudies ūkį. Bet tarybinės tautos, susijungusios

Banga Lukoševičienė

į brolišką sąjungą, vieną po kito atliko neregėtus žygdarbius. Ne tik darbo, bet ir karo frontuose. Jos sutriuškino didžiausią priešą savo laisvės kelyje — vokiškąjį fašizmą, užsimojusį nuterioti visą pasaulį. Tarybų Sąjunga sukūrė pažangia technika aprūpintą pramonę, išsiugdė gerus kvalifikuotus kadrus. Tarybinės tautos duoda penktadalį pasaulio pramonės gamybos, išvystė mokslą ir kultūrą. Su galingiausia socialistinio pasaulio šalimi privalo skaityti, nori to ar nelabai nori, galingiausios pasaulio valstybės. Ir visuose šiuose reikšminguose darbuose kuo aktyviausiai dalyvauja tarybinės moterys. Jos mokslininkės ir valstybės veikėjos, inžinierės ir mokytojos, gydytojos ir menininkės, žemdirbės ir motinos. Mūsų šalyje vienodos pagarbos nusipelno pirmoji moteris kosmonautė Valentina Tereškova ir

Estijos darbo spartuolė melžėja Leide Peips; pirmoji moteris traktorininkė Paša Angelina ir lietuvių liaudies rašytoja Ieva Simonaitytė. Bet visos jos su pagarba ir dėkingumu prisimena tas moteris, kurios budėjo prie revoliucijos lopšio arba davė pasauliui įžymius kovotojus už žmonijos laisvę—Lenino motiną Mariją Uljanovą, įžymiąją revoliucionierę ir Lenine bendražygę Nadieždą Krupskąją, pirmąją moterį diplomatę Kolontaj, ir kitos.

Tai jos atsisakiusios gana pasiturinčio gyvenimo, kai kurios kilusios iš gana turtingų ir kilmingų šeimų, susiejo savo gyvenimą su revoliucija, pakėlė protesto balsus prieš moterų nelygybę, o vėliau savo asmeniškų pavyzdžių mokė užguitas ir darbų išsekintas moteris šviestis, lavintis, išdrįsti pasinaudoti savo teisėmis. Praėjus 60-čiai metų, gimus jau kelioms kartoms moterų, nepažįstančių išnaudojimo, nedalios, nežinančių ką reiškia moterų nelygybė, neturėjimas teisės į mokslą, kaip pikta pasaka atrodė pirmieji moterų žingsniai į lygiateisiškumą su vyrais. Šia proga prisiminiau neseniai skaitytą Žozefinos Jankovskos knygą "Pirmosios" apie pirmąsias rusų moteris, pakėlusias protesto balsus prieš moterų nelygybę. "Cha! Cha! Cha! Moteris matematikos fakultete? Ką ji ten veiks? Skaičiuos kiek alaus reikia vyrui per metus." — taip sutiko būsimąją pirmąją pasaulyje moterį matematikos profesore Sofiją Kovalevskąją vieno Vokietijos universiteto studentai, jos būsimieji kolegos. Rusijos universitetai dargi nesileido į kalbas, kai ji pareiškė norą studijuoti. Bet ji tapo matematike. Ne lengviau buvo tapti pirmąja gydytoja, pirmąja teisininke. "Moteris teisininkė. Jeigu kam pasakysi — ims juoktis. Argi tai įmanoma?" Dabar kai dešimtys tūkstančių moterų dirba mokslininkėmis, teisininkėmis, gydytojomis, minėti pasakymai skamba kaip nevykę juokai. Tačiau taip buvo. O dar yra šalių, kur ir dabar tebėra.

Ilgas, sunkus ir garbingas moters kelias į lygybę. Jis neapsiėjo be milžiniškų dvasinių pastangų, pasiryžimo ir nepaliaujamos kovos. Tame mano manymu ir yra Tarptautinės moters dienos šventimo prasmė. Pasidžiaugti laimėjimais, pagerbti moterį ir padėti moteriai jos dar nebaigtoje kovoje.

Šias mano kuklias pastabas leiskite užbaigti N. Černyševskio žodžiais. "Niekada nepaliausime stebėjęsi tais, kurie pranokdami savo epochą, sugebėjo išvelgti brėkstant naujos dienos rytą, išdrįso pasveikinti jo atėjimą."

LLD *veiklos*

IEVA MIZARIENĖ, LLD SEKRETORĖ

Pernai vasarą, minėdama savo 70 metų amžiaus sukaktį, susilaukiau ypatingo atžymėjimo—Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba man suteikė nusipelnusios kultūros veikėjos vardą.

Dalyvavau pažangiame lietuvių judėjime, niekad nelaukdama ir negalvodama apie kokį nors atpildą; dirbau, nes to iš manęs tikėjosi mano organizacijos, mano draugai ir Tarybinė Lietuva—mano tėvų, mano vyro ir bendraminčių gimtasis kraštas.

Kad už tai tapau įvertinta, esu dėkinga Lietuvos TSR vadovybei, "Tėviškės" draugijai ir visiems draugams Lietuvoje, ypatingai draugams rašytojams, kurie man visados prisimena ryšium su mano vyru Rojumi.

Šį atžymėjimą betgi aš priimu ne tik kaip įvertinimą mano veiklos, bet ir kaip įvertinimą veiklos tų organizacijų, kuriose aš darbavau, nes, jei aš nebūčiau buvusi dalimi to pažangaus judėjimo, manęs niekas nebūtų žinojęs, juo labiau kokius atžymėjimus skyręs.

Tokiu būdu, noriu taipgi padėkoti visiems mūsų LLD nariams, su kuriais aš turėjau progos veikti per gerą pusšimtį metų.

☆ ☆ ☆

Atrodo, kad už savaitės-kitos LLD Centro reikalai bus pasisukę į gerąją pusę. Noriu pasidžiaugti, kad mums į pagalbą atėjo Artūras Petrika, kuris apsiėmė tęsti knygiaus darbą ir išsiuntinėjo kuopoms Almanachą ir J. Paukšte-

lės knygą "Čia mūsų namai." Angliškų knygų laukiame ir, kaip greit gausime, išsiuntinėsime.

Praėjusiame Centro Komiteto posėdyje plačiai kalbėjome apie knygų davimą nariams ir nutarėme, kad už 1977 metus nepajėgsime duoti nariams knygą. Turime pasitenkinti su žurnalo "Sviesa" leidimu. Viskas taip brangsta, kad iš narinių duoklių, kurios beveik tokios pat kaip ir buvo kada įkūrėme Draugiją 1915 metais, negalime kiekvieneriais metais duoti knygą ir leisti žurnalą.

Duoklių ir techninio darbo tvarkymu mums apsiėmė pagelbėti Sofija Stasiukaitienė, kuri tikrai kvalifikuota tam darbui. Tad, draugai, dėkodama Jums už kantrybę, kad negalėjau pasiųsti kvitų bei susirašinėti su Jumis Draugijos reikalais kaip reikia, dabar, atrodo, bus galima.

☆ ☆ ☆

Šiais metais sukanka 60 metų nuo įsikūrimo pirmosios socialistinės valstybės. Mes turime pripažinti, kad ir visame pasaulyje darbo žmonių butis pagerėjo ačiū socializmo laimėjimui visoje eilėje kraštų. Šio įvykio platus atžymėjimas bus suruoštas New Yorke ir kitose kolonijose.

☆ ☆ ☆

Moters dienos proga, leiskite man pasveikinti visas mūsų nares ir palinkėti daug laimės, sveikatos, tvirtos energijos ir ryžto visuomeniuose darbuose.

